

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет маркетингу

Кафедра регіоналістики і туризму

Рівень вищої освіти

перший (бакалаврський)

Галузь знань

24 Сфера обслуговування

Спеціальність

242 «Туризм»

Освітньо-професійна програма

«Туризм»

Форма навчання: Денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

**«Стратегія і напрями розвитку інклюзивного туризму в Україні на прикладі
Закарпатської області»**

здобувача вищої освіти **Макаревича Владислава
Володимировича**

Науковий керівник: канд. екон. наук, доцент
Бойко Наталія Олександрівна

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: доктор економічних наук, професор,
академік НАН України, **Данилишин Богдан Михайлович**

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	6
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ І ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ	6
1.1. Концептуальні основи інклюзивного туризму	6
1.2. Передумови розвитку інклюзивного туризму.....	16
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2	23
АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ОГЛЯД ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	23
2.1. Аналіз ресурсної бази інклюзивного туризму в Закарпатті	23
2.2. Аналіз лікувально-оздоровчої бази Закарпаття для розвитку інклюзивного туризму	30
2.3. Сучасний стан надання послуг з інклюзивного туризму.....	39
Висновки до розділу 2	49
РОЗДІЛ 3	50
РОЗРОБКА СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	50
3.1. Розробка проекту для підвищення доступності та інтеграції у сфері туризму в Закарпатській області	50
3.2. Стратегії управління для покращення інклюзивності туристичних послуг.	56
3.3 Розробка туристичного туру.....	61
Висновки до розділу 3	68
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	72

ВСТУП

У сучасному світі інклюзивний туризм набуває особливої значущості, рушійної сили соціального розвитку та інтеграції. Визнання різноманітності та унікальних потреб кожного індивіда, забезпечення рівноправного доступу до туристичних ресурсів стає важливою складовою сталого розвитку галузі, зокрема в Україні. **Актуальність**, обумовлена потребою адаптації туристичного сервісу до всіх категорій населення, в тому числі осіб з обмеженими можливостями.

Актуальність вивчення інклюзивного туризму в контексті України та зокрема Закарпатської області, неодноразово піднімалася в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців. Однак, незважаючи на значний внесок таких дослідників як Туник О. [62], Степанов В. та Зайцева Н. [55], С. С. Кравцова [34], та ін., деякі аспекти розвитку інклюзивного туризму залишаються недостатньо вивченими, що вимагає подальшого глибокого аналізу та розробки нових практичних рекомендацій.

Ця кваліфікаційна робота спирається на науковий внесок вказаних авторів, а також на новітні дослідження, зокрема Труніної І. та Сосновської Ю. [63], які глибоко аналізують міжнародний досвід та проблеми розвитку інклюзивного туризму для людей з інвалідністю в Україні. Необхідність подальшого доопрацювання даної теми зумовлена також ініціативами щодо створення безбар'єрного простору в Україні, зокрема діяльністю Міністерства соціальної політики та інших громадських ініціатив.

Пропозиції з вдосконалення інклюзивного туризму в Закарпатській області, які будуть представлені в цій роботі, спрямовані на вирішення не тільки регіональних, але й загальнодержавних завдань, з метою створення умов для рівного доступу до туристичних послуг для всіх громадян.

Мета дослідження – розробка стратегічних напрямків та методів підвищення ефективності інклюзивного туризму в Закарпатській області на основі аналізу поточного стану галузі та визначення потенційних можливостей для її розвитку.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення **таких завдань**:

- 1) теоретичне обґрунтування концепції інклюзивного туризму та його ролі у соціально-економічному розвитку регіону;
- 2) аналіз сучасного стану інклюзивного туризму в Закарпатті, виявлення існуючих проблем та бар'єрів;
- 3) розробка пропозицій щодо поліпшення нормативно-правової бази для розвитку інклюзивного туризму;
- 4) визначення стратегій і тактик підвищення доступності туристичних послуг та інфраструктури.

Об'єкт дослідження — інклюзивний туризм в Закарпатській області.

Предмет дослідження — механізми реалізації інклюзивного туризму в Закарпатській області, включаючи аналіз існуючих умов, бар'єрів та можливостей для осіб з обмеженими можливостями.

У рамках розробки стратегії розвитку інклюзивного туризму в Закарпатській області використовувалися різноманітні **методи наукового дослідження**, що дозволили комплексно підійти до вивчення теми. Серед застосованих методів були аналіз наукової літератури та інтернет-ресурсів, SWOT-аналіз, а також розробка стратегій. Окрім цього, було проведено детальний огляд законодавчих актів і нормативних документів, які регулюють сферу інклюзивного туризму, в тому числі відповідні закони України та рекомендації міжнародних організацій, зокрема Міністерства охорони здоров'я України, а також було вивчено інформацію з офіційних сайтів, що стосуються розвитку туризму та інклюзії. Це дало змогу глибше зрозуміти існуючий правовий та інституційний контекст, визначити основні виклики та можливості для розвитку інклюзивного туризму в регіоні.

Новизною даної роботи є комплексний підхід до вивчення інклюзивного туризму, який включає розробку конкретних рекомендацій та стратегій для їх імплементації в регіональний контекст Закарпаття.

Теоретична значущість роботи полягає в систематизації та узагальненні існуючих теоретичних підходів до інклюзивного туризму, а практична значущість

- у розробці рекомендацій, які можуть бути використані державними органами та бізнес-структурами для оптимізації туристичної діяльності.

Інформаційною базою дослідження послужили не тільки праці відомих вчених у галузі туризму, але й офіційні статистичні дані, звіти туристичних операторів, матеріали з наукових журналів та інтернет-ресурсів, що стосуються інклюзивного туризму. Важливий вклад у формування доступного середовища для інклюзивного туризму внесли професор Матвійчук Л. та Чепурда Л. [40], які детально розглянули питання доступності туристичних сервісів.

Дослідження тенденцій розвитку інклюзивної освіти, що впливають на розвиток інклюзивного туризму, здійснили Горішна Н., Поліщук В., Слезанська Г., Главацька О. [22]. Ці тенденції безпосередньо відображаються у потребах інклюзивних туристів і визначають напрямки розвитку послуг.

Особливості регіонального розвитку інклюзивного туризму на туристичному ринку дослідили Тищук І. та Поліщук Л. [64], акцентуючи на важливості місцевих ініціатив. Роль музеїв як активних учасників у створенні інклюзивного туристичного простору висвітлили Ключко Ю. [35], Петрашик В. та Цугорка О. [45], вказуючи на можливості адаптації експозицій та програм.

На міжнародному рівні, роботи таких авторів як Biddulph R. & Scheyvens R. [81] надають глобальний огляд принципів інклюзивного туризму, тоді як Lo Bianco V. [85] зосереджується на сталому розвитку, а Calheiros F. [77] ділиться успішним досвідом Португалії. Ці міжнародні дослідження забезпечують цінний контекст для аналізу можливостей інклюзивного туризму в Україні, зокрема в Закарпатській області, і допомагають ідентифікувати ефективні стратегії та практики, що можуть бути адаптовані та впроваджені на місцевому рівні.

Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, містить 73 сторінки тексту, 8 рисунків, 6 таблиць, 3 додатків розміщених на 3 сторінках. Список джерел включає 89 найменування літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ І ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ

1.1 Концептуальні основи інклюзивного туризму

У період значних перетворень в Україні спостерігається поступове відходження від медичного підходу до інвалідності на користь соціальної моделі. Це сприяє кращій інтеграції осіб з інвалідністю у суспільне життя, покращенню їхнього матеріального забезпечення до вищих соціальних стандартів, створенню доступного середовища та активізації співпраці між державними органами та громадськими об'єднаннями для розв'язання їхніх проблем через інклюзивний туризм.

В Європі, туризм для людей з обмеженими можливостями розглядається як прибутковий бізнес із широким спектром можливостей. Багато туроператорів спеціалізуються на цій сфері, надаючи туристам з інвалідністю змогу легко обирати маршрути з огляду на їх складність, насиченість та тривалість подорожей, завдяки розмаїтій інформації в Інтернеті про доступність об'єктів та пам'яток [59].

В Україні інклюзивний туризм лише набирає обертів, що видно з появи спеціалізованих об'єктів інфраструктури. Однак, загальний світогляд суспільства щодо цього питання залишається на рівні ізольованих благодійних ініціатив, а не системного розвитку доступного і комфортного для всіх простору. Тому, питання інклюзивного туризму в країні потребує детального аналізу, включаючи огляд діяльності наявних установ, змін у ментальності та основних напрямків міжнародної співпраці [69].

Відповідно до Конституції України, основоположним принципом державної діяльності є визнання людини, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека як найвищих соціальних цінностей. У цьому контексті, держава зобов'язана забезпечити афірмацію та захист прав і свобод кожного громадянина, роблячи це ключовим обов'язком держави [1].

«Закон України про туризм» виокремлює туризм як один із пріоритетних напрямків розвитку економіки та культури країни. Через цей закон держава прагне створити умови для всебічного розвитку туристичної діяльності, включаючи забезпечення доступності туристичних і екскурсійних послуг для різних вікових та соціальних груп населення. Особлива увага приділяється молоді, літнім людям, особам з інвалідністю та малозабезпеченим громадянам, для яких передбачено введення пільг [3].

Аналіз наявного законодавства та наукових досліджень у сфері туризму виявив відсутність уніфікованого визначення туризму для осіб з інвалідністю. Проте, у Стратегії розвитку туризму та курортів, затвердженій Урядом України у 2008 році, окреслено «розробку механізму державної підтримки соціально орієнтованого туристичного продукту» як один із ключових напрямів стратегії [31].

Конвенція ООН про права людей з інвалідністю наголошує на забезпеченні рівного доступу до фізичного середовища, транспорту, інформації та зв'язку, включаючи інформаційно-комунікаційні технології та інші послуги для всього населення. Учасники Конвенції, зокрема Україна, взяли на себе зобов'язання розробляти стандарти та проводити навчання для забезпечення доступності, спрямовані на покращення інтеграції осіб з особливими потребами [59].

Ці зусилля підкреслюють важливість інклюзивного підходу в розвитку туристичної галузі в Україні, з метою створення умов для доступного та комфортного відпочинку для всіх категорій населення.

Вивчення сфери інклюзивного туризму в Україні виявляє, що дослідження цього напрямку залишається неповним та розрізненим. Спостерігається відсутність детальної методики організації екскурсій для осіб з інвалідністю, аналізу ринкового потенціалу та визначення ролі держави у популяризації інклюзивного туризму. Більшість наукових праць зосереджена на аналізі міжнародного досвіду розвитку доступного туризму та його можливостей для імплементації в Україні.

Згідно з визначенням Всесвітньої туристської організації (UNWTO), інклюзивний туризм є формою туризму, яка передбачає співпрацю різних сторін туристичної індустрії. Це сприяє забезпеченню можливості для осіб з особливими потребами, включаючи тих, хто має мобільні, візуальні, слухові та когнітивні обмеження, користуватися туристичними продуктами, послугами та середовищами на рівних засадах, з повагою до власної гідності [87-88].

У контексті розвитку інклюзивного туризму, важливим аспектом є розуміння та використання термінології, пов'язаної з цією сферою. Терміни, які описують інклюзивний туризм, мають різноманітні семантичні нюанси, що може ускладнити їх однозначне тлумачення та взаємозамінність. Це спостерігається як у міжнародному науковому дискурсі, так і в національному контексті.

Визначення «доступного туризму» часто пов'язане з наданням туристичних послуг, що відкриті для споживачів всіх вікових груп і фізичних кондицій, включаючи осіб без інвалідності та з обмеженими можливостями. При цьому, термін іноді використовується для опису економічно доступних, або бюджетних, турів. Ключові поняття, що формують визначення «туризму для людей з обмеженими можливостями» (див. рис. 1.1).

В міжнародній літературі широко поширений термін «доступний туризм для всіх», а також інші варіанти, такі як «туризм для всіх», «універсальний туризм», та «безбар'єрний туризм». Ці визначення підкреслюють ідею забезпечення рівних можливостей у сфері туризму для людей незалежно від їх фізичних можливостей чи інших особливостей [9]. Водночас в українській науковій спільноті спостерігається велика різноманітність термінів, деякі з яких уже не використовуються у сучасних зарубіжних публікаціях.

Рис. 1.1 - Наявні підходи до дефініції «туризм для осіб з обмеженими можливостями»

Джерело: розроблено автором

Таким чином, інклюзивний туризм являє собою модель туризму, яка залучає до взаємодії різних учасників туристичної галузі, забезпечуючи доступність та незалежне використання туристичних продуктів і послуг для людей з особливими потребами. Це включає людей з обмеженнями рухливості, зоровими, слуховими чи когнітивними викликами, дозволяючи їм відчувати рівність та гідність під час подорожей завдяки універсальному дизайну та адаптованим послугам.

Акцент на фізичну доступність є ключовим у розумінні інклюзивного туризму, оскільки він має критичне значення для забезпечення можливостей для осіб з інвалідністю. Як зазначають І. М. Труніна та Ю. Р. Сосновська, важливо усвідомлювати, що всі вищезгадані терміни спрямовані на одну мету

– створення умов, за яких кожна особа має можливість на рівних правах користуватися туристичними послугами, з особливим фокусом на усунення фізичних перешкод [59].

Н. Маньшина використовує термін «інклюзивний туризм», що підкреслює ідею включення та доступності туристичних послуг для всіх, з особливою увагою до потреб осіб з інвалідністю, літніх людей, а також сімей з маленькими дітьми та осіб з тимчасовими обмеженнями [82].

О. Топалова [9] вводять термін «адаптивний туризм», акцентуючи на його значенні як спеціалізованої форми туристичної діяльності, спрямованої на осіб з обмеженими фізичними можливостями та забезпечення їхньої реабілітації та соціальної інтеграції.

Адаптивний туризм, походження назви якого від латинського слова «adaptatio», що означає «пристосування», представляє собою особливий напрям у сфері туризму. Цей вид туризму охоплює широкий спектр взаємодій соціального, психологічного, медичного та спортивно-оздоровчого характеру, які інтегруються в процес надання туристичних послуг особам з особливими потребами, зокрема інвалідам. Метою адаптивного туризму є забезпечення можливостей для активної соціальної участі цих осіб [8].

Вказано, що адаптивний туризм являє собою порівняно нову галузь туристичної діяльності, яка призначена для індивідів з обмеженими фізичними можливостями. Цей вид туризму виступає як форма адаптивної фізичної активності, що сприяє фізичному відновленню, загальному здоров'ю та соціальній адаптації окремої категорії населення.

Адаптивний туризм об'єднує в собі взаємопов'язані соціальні, психологічні, медичні та спортивно-оздоровчі аспекти, які визначають унікальність туристичного продукту, спрямованого на задоволення потреб людей з особливими вимогами. Соціокультурна реабілітація осіб з обмеженими можливостями вважається комплексом заходів, метою яких є допомога цій групі громадян у досягненні максимальної інтеграції та взаємодії з суспільством [9, с. 25].

Виділяють також поняття «реабілітаційного туризму» та «лікувально-оздоровчого туризму» для осіб з інвалідністю, а також використовуються терміни «туризм для осіб з особливими потребами» та «туризм для осіб з обмеженими фізичними можливостями». Усі ці визначення вказують на адаптацію туристичної інфраструктури та об'єктів до потреб людей з інвалідністю та осіб, що мають обмежені можливості руху.

Туризм для осіб з інвалідністю вважається частиною ширшого поняття соціального туризму, оскільки соціальний туризм включає подорожі, які підтримуються за рахунок джерел фінансування поза державним бюджетом або коштами, виділеними з державного бюджету для соціальних програм.

За визначенням Linderova [80] та Join Mov [74], доступний туризм містить співпрацю між усіма зацікавленими сторонами для забезпечення незалежності, справедливості та гідності осіб з особливими потребами, забезпечуючи універсально розроблені послуги та середовище.

Опираючись на аналіз цих дефініцій, можна узагальнити, що інклюзивний туризм має на меті створення умов для повноцінного використання туристичних послуг всіма членами суспільства, незалежно від їх індивідуальних особливостей та потреб, з особливою увагою до адаптації середовища та залучення як туристичних компаній, так і місцевої влади до створення доступних і зручних умов для відпочинку та подорожей.

Інклюзивний туризм виступає як ефективна модель інтеграції різних соціальних груп, включаючи осіб з інвалідністю, їхні сім'ї, професіоналів, а також здорових людей, у реальні умови спільного перебування [28, с. 47]. Ця модель сприяє створенню умов для успішної соціалізації осіб, які знаходяться в складних життєвих обставинах, та їх подальшої інтеграції у суспільство.

Інклюзивний туризм розглядається як стратегічний напрям розвитку туристичної галузі, що передбачає створення умов для доступності туристичних послуг для всіх категорій населення, зокрема осіб з обмеженими фізичними можливостями, літніх людей, сімей з дітьми. Основні принципи інклюзивного туризму включають рівність, доступність, комфорт і безпеку. Це

вимагає адаптації інфраструктури, сервісів та інформаційного забезпечення до потреб інвалідів та інших маломобільних груп населення, що сприяє їх соціалізації та інтеграції в суспільство [30, с. 223].

Висвітлення проблематики розвитку туризму для осіб з інвалідністю як в Україні, так і в міжнародному масштабі, вимагає зосереджену та всебічну увагу зі сторони державних органів і громадськості. Дослідження в галузі туризму виявляють, що близько 2,5 мільйонів осіб з обмеженими можливостями активно подорожують. Важливою характеристикою є те, що особи з інвалідністю мають можливість відвідувати різноманітні туристичні місця та заклади, які облаштовані доступним та адаптованим середовищем, призначеним для цієї категорії громадян. Ключові функції, які туризм виконує для людей з особливими потребами, представлені на рис. 1.2.

Рис. 1.2 - Основні функції туризму для осіб з інвалідністю

Джерело: розроблено автором

Особливості інклюзивного туризму як засобу соціалізації охоплюють кілька ключових аспектів. Перш за все, туризм сприяє активності та руху, що є життєво необхідними для подолання обмежень, зниження рівня стресу та підвищення якості життя. Він також служить профілактикою та терапією для

психосоматичних розладів, підтримуючи фізичне здоров'я. Важливим є створення середовища для активного спілкування та встановлення соціальних контактів, що допомагає формувати соціальні ролі, зменшує відчуття ізоляції, сприяє соціальній інтеграції осіб з інвалідністю. Туризм надає можливість для відновлення фізичних та психічних ресурсів, необхідних для повсякденного життя, пропонує різноманітні розваги, що дозволяють відволіктися від рутини. Крім того, він відкриває можливості для пізнання світу, його культурної та природної різноманітності, зустрічей з новими людьми. Екологічна складова туризму, така як сприятливий клімат, природні ландшафти, наявність водних ресурсів та культурних пам'яток, позитивно впливає на психоемоційний стан, виконуючи важливу соціалізуючу функцію [39; 69, с. 119].

Таким чином, інклюзивний туризм не тільки збагачує особистісний розвиток через пізнання нового, але й має значний гуманітарний потенціал, сприяючи інтелектуальному та виховному впливу на індивіда.

Туристичні ресурси є ключовими у формуванні туристичної привабливості регіону. Наприклад, потенціал для санаторно-курортного лікування визначається наявністю лікувальних мінеральних вод, озокериту, благоприятних кліматичних умов та чистого довкілля.

Розробка екологічних стежок та маршрутів у заповідних зонах відкриває можливості для освітньої діяльності та екологічного туризму, дозволяючи одночасно зберігати природні ресурси цих територій з мінімальним впливом відвідувачів.

Розвиток інклюзивного туризму залежить від наявності та адаптації рекреаційних та туристичних ресурсів. Вибір місць розміщення, які включають ліфти, пандуси та спеціально обладнані номери, є важливим для забезпечення незалежного та комфортного проживання гостей. Туристична інфраструктура, включаючи готелі, ресторани, музеї та розважальні заклади, має бути обладнана для забезпечення легкого доступу та комфорту для осіб з інвалідністю, зокрема наявністю пандусів, туалетів для інвалідів та безперешкодної інфраструктури [28, с. 47].

За інформацією Європейської мережі доступного туризму ENAT, інклюзивний туризм включає такі аспекти:

- безпечні місця призначення з адаптованою інфраструктурою;
- різноманітні транспортні можливості: повітряний, морський, наземний транспорт;
- якісні послуги, які надаються кваліфікованим персоналом;
- активності, виставки, атракціони доступні для всіх без винятку;
- маркетинг, системи бронювання, веб-сайти та послуги, орієнтовані на широкий спектр користувачів [78].

Інклюзивний туризм, заснований на принципах доступності та включення, є важливим напрямком розвитку глобальної туристичної індустрії. Він спрямований на створення умов, при яких кожна людина, незалежно від фізичних обмежень, може повноцінно користуватися туристичними послугами та продуктами. Основні принципи інклюзивного туризму включають рівність, доступність, комфорт та особисту гідність.

Розвиток інклюзивного туризму розпочався з розуміння, що доступ до відпочинку та подорожей є основним правом кожної людини. З часом, із зростанням уваги до прав людей з інвалідністю та збільшенням соціальної відповідальності бізнесу, туристична галузь почала адаптуватися до потреб усіх відвідувачів. Це призвело до створення спеціалізованих послуг, таких як обладнані готелі, доступні маршрути та атракціони, а також до впровадження технологій, які полегшують подорожі для осіб з особливими потребами.

Одним із видатних прикладів інклюзивного туризму є програма «Tourism for All» у Великобританії, яка спрямована на підвищення доступності туристичних послуг для людей з обмеженими можливостями. В Австралії, проект «Accessible Tourism» пропонує детальну інформацію про доступні місця відпочинку та розваг для мандрівників з особливими потребами. У США, ініціатива «Inclusive Tourism» зосереджена на створенні

умов для безперешкодного доступу до національних парків та природних ресурсів [71-72; 76].

Основною метою інклюзивного туризму є забезпечення рівних можливостей для відпочинку та подорожей всім категоріям населення. Це досягається через реалізацію таких ключових принципів, як:

1. Універсальний дизайн: створення туристичних продуктів та послуг, які можуть бути легко використані всіма людьми без потреби в адаптації або спеціалізованому обладнанні.

2. Інформаційна доступність: забезпечення легкого доступу до інформації про туристичні послуги, що дозволяє потенційним відвідувачам з різними потребами планувати свої подорожі.

3. Підтримка та обслуговування: навчання персоналу основам інклюзивного обслуговування та забезпечення додаткової підтримки для туристів з особливими потребами.

Інклюзивний туризм виступає не лише як соціальна ініціатива, але й як економічно вигідна стратегія для розвитку туристичної галузі, відкриваючи нові ринки та можливості для бізнесу. Його розвиток сприяє створенню більш інклюзивного та доступного суспільства

Отже, можна сказати, що інклюзивний туризм є важливим напрямком розвитку сучасної туристичної індустрії, що відображає загальні тенденції до створення більш доступного та рівноправного суспільства. Розробка та впровадження інклюзивних програм і послуг не тільки сприяє соціальній інтеграції людей з особливими потребами, але й відкриває нові можливості для туристичного бізнесу, розширюючи його цільову аудиторію. Ефективна реалізація принципів інклюзивного туризму вимагає спільних зусиль уряду, бізнесу та громадськості, а також глибокого розуміння потреб всіх учасників туристичного процесу.

1.2. Передумови розвитку інклюзивного туризму

Інклюзивний туризм є порівняно новим соціокультурним явищем та напрямом діяльності туристичного ринку [54]. Це система заходів, спрямованих на надання особам з інвалідністю можливості відновлення та розвитку їх фізичного, соціального, духовного, творчого та інтелектуального рівня з метою сприяння подальшої інтеграції в суспільств.

Основними проблемами, що гальмують розвиток інклюзивного туризму є: відсутність нормативно-правового забезпечення, транспортної доступності туристичних об'єктів, адаптації туристичних маршрутів, системи супроводу, системи підготовки фахівців, державного фінансування [32, с. 224].

В Україні забезпечення умов для розвитку інклюзивного туризму визначено у наступних нормативно-правових документах: Конституція України; Закону законів України «Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії»; Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»; Закон України «Про соціальні послуги» [1-6].

Туризм має величезне значення для осіб з особливими потребами, дозволяючи їм відчувати себе повноцінними членами суспільства. Сприяння виходу неповносправних зі суспільної ізоляції, стимулювання активного життєвого стилю через заняття спеціальними вправами під час реабілітації та релаксації є важливими завданнями туризму. З кожним роком кількість туристів зростає, розширюється спектр цільових груп, що призводить до збільшення попиту на інклюзивний туризм - доступний для всіх. Інклюзивно-реабілітаційний туризм, що включає короткострокові маршрути та програми з аспектами спорту, оздоровлення та культурної освіти, сприяє реабілітації осіб з особливими потребами.

Відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», особа з інвалідністю - це особа зі стійкими порушеннями функцій організму, що можуть обмежувати її активність при взаємодії з

оточуючим середовищем. Держава зобов'язана створити умови для реалізації їх прав та забезпечити соціальний захист [4].

Ця категорія включає такі групи людей:

- осіб з фізичними вадами, які потребують спеціальних засобів для пересування;
- людей з порушенням зору;
- осіб з вадами слуху;
- постраждалих внаслідок травм головного мозку;
- осіб із порушеннями психічного здоров'я;
- осіб із "невидимою" інвалідністю.

Зроблено висновки, що розвиток інклюзивного туризму в Україні перебуває на початковому етапі розвитку і характеризується такими умовами: відсутня економічна база для розвитку інфраструктури, оскільки інклюзивний туризм в Україні, на відміну від розвинених країн, не є економічно та інвестиційно привабливим [33].

Аналізуючи сучасний туристичний та готельний бізнес, ми стикаємося з рядом викликів, які обмежують доступ до туристичних послуг для певних груп населення. Процес ліквідації цих бар'єрів може значно сприяти розширенню туристичного ринку та забезпечити його зростання. Серед основних обмежень варто виділити фізичні перешкоди, проблеми з комунікацією, інформаційні бар'єри та обмеження в сервісі, включно з дискримінаційним ставленням, яке може сприйматися як негостинність.

Важливість створення більш відкритого середовища не обмежується лише поліпшенням умов для індивідуальних осіб. Воно сприяє соціальному та економічному розвитку суспільства в цілому, відкриваючи нові можливості для зайнятості, зростання доходів та підвищення загальної доступності туристичних послуг для людей з різноманітними потребами на глобальному рівні.

Концепція інклюзивного туризму полягає у створенні умов, де кожна особа, незалежно від своїх особливостей чи віку, відчуває себе бажаним гостем і має змогу в повній мірі насолоджуватися наданим досвідом. Цей міжнародний рух має на меті не тільки забезпечення фізичної доступності, а й створення умов для повноцінної участі всіх людей у туристичному житті.

У контексті України, де за неофіційними даними проживає близько 300 тисяч незрячих осіб, з яких приблизно 40 тисяч - повністю сліпі, а також значна частина населення має інші види інвалідності, розвиток інклюзивного туризму стає ключовим напрямком. Значення інклюзивного туризму підкріплюється також глобальними тенденціями. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, прогнозується зростання кількості осіб з особливими потребами через збільшення тривалості життя та досягнення медицини [44;47].

Світовий туристичний ринок, дохід від якого становить понад півтора трильйона доларів щорічно, відзначає менш активне подорожування осіб з інвалідністю порівняно з іншими групами населення. Тим не менш, частка туристів з особливими потребами становить значний сегмент ринку, що підкреслює потенціал для розвитку інклюзивного туризму.

В Україні значна частина людей з інвалідністю - це особи працездатного віку, з понад 2,8 мільйонами людей, що мають статус інваліда. Це становить близько 6,1% від загальної кількості населення. Окрім того, оцінки вказують, що до 15% населення України мають деякий ступінь обмежень функціональних можливостей.

В Європейському Союзі кількість людей з особливими потребами та літнього віку сягає 127 мільйонів, близько 27% від усього населення. Більшість з них мають можливість подорожувати, що створює значний потенціал для розвитку інклюзивного туризму [75].

ВООЗ наголошує на збільшенні чисельності людей з інвалідністю через ріст населення та старіння. У країнах з високою тривалістю життя частина життя, пов'язана з інвалідністю, може становити значний період. У країнах, в яких передбачувана тривалість життя перевищує 70 років, в середньому

близько 8 років (або 1,5% від загальної тривалості життя) припадає на роки, пов'язані з інвалідністю [83].

Загальний дохід від світового туризму величезний, і люди з інвалідністю вже зараз становлять значну частку туристичних поїздок. Проте, є потенціал для збільшення їхньої активності в цій сфері.

Для подальшого розвитку інклюзивного туризму в Україні та інших країнах необхідно звернути увагу на ці тенденції та статистичні дані, забезпечити адаптацію інфраструктури та послуг для відповідності потребам усіх категорій населення, включаючи осіб із інвалідністю.

Прогнози вказують, що інклюзивний туризм може зайняти до 20% світового туристичного ринку у найближчі роки. Основними зацікавленими сторонами в цьому процесі є особи з обмеженими можливостями, їхні родини, опікуни та соціальні працівники.

Встановлення послідовності розвитку інклюзивного туризму потребує систематизації ключових документів та практик, що спрямовані на покращення доступності туристичних послуг для осіб з обмеженими можливостями. Україна робить кроки в цьому напрямку, розробляючи правові та організаційні основи для забезпечення інклюзивності в туризмі, що відображається в створенні першої Асоціації інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму та інших ініціативах [66, с. 206].

У контексті формування інклюзивного туризму, який вважається важливим аспектом соціальної інтеграції осіб з обмеженими фізичними можливостями, було виконано аналіз ключових документів, що свідчать про еволюцію доступності туризму на міжнародному рівні (рис. 1.3). Цей аналіз демонструє, як поступово розвивалися принципи інклюзивного туризму, що підтверджується відповідними документами і представлено на схематичному зображенні.

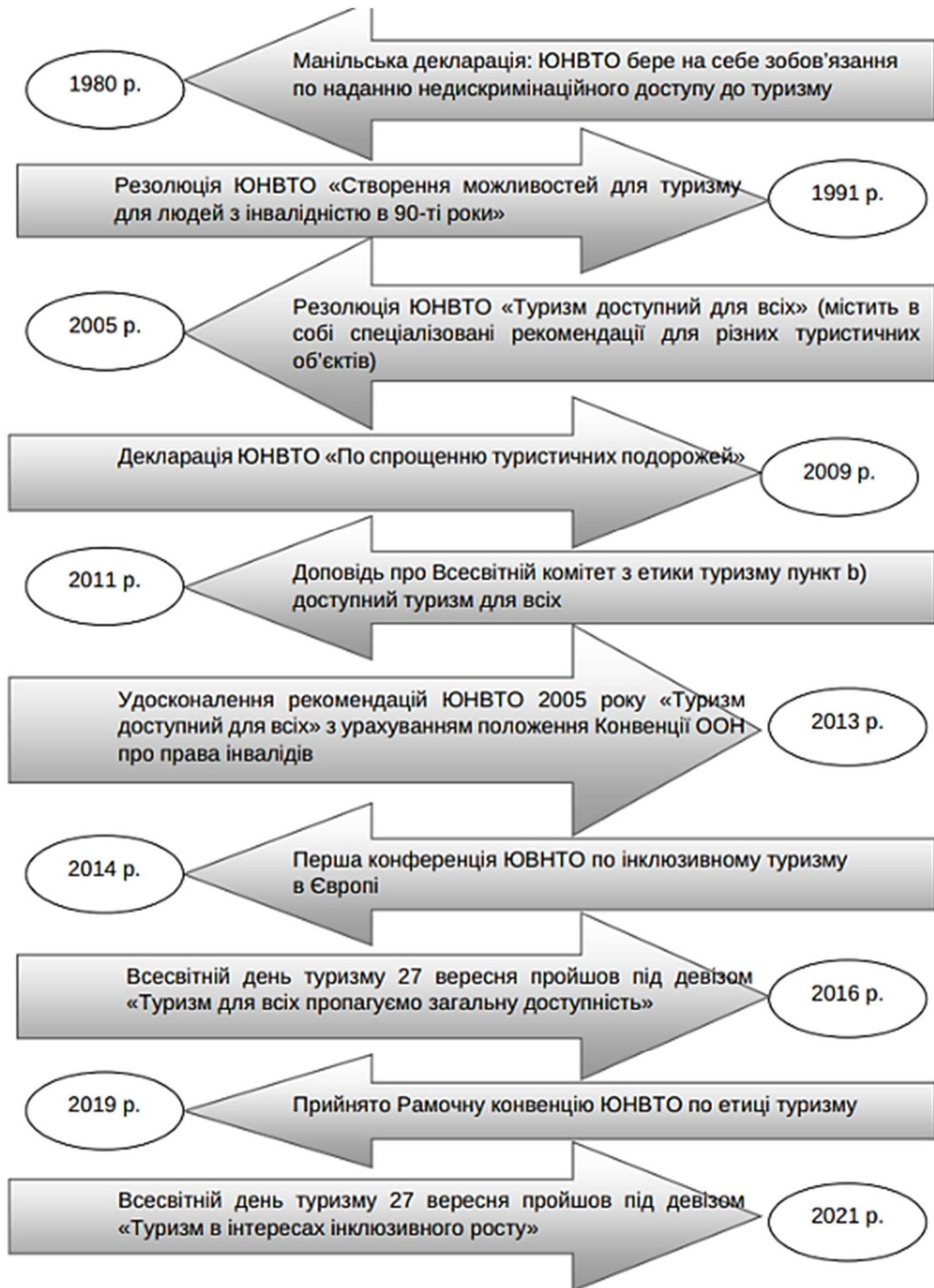

Рис. 1.3 - Систематизація документальних підтверджень організації доступного туризму для людей з обмеженими можливостями здоров'я

Джерело: розроблено автором за даними [89]

Згідно з дослідженнями Труніної І. М. та Сосновської Р. Ю., інклюзивний туризм у Європі представляє собою добре розвинений і прибутковий напрямок, що пропонує широкі можливості для людей з особливими потребами. Важливим аспектом є те, що в Європі існують туроператори, які спеціалізуються на організації подорожей для осіб з обмеженнями, забезпечуючи детальну інформацію про доступність туристичних маршрутів та об'єктів через інтернет [61, с. 192].

Водночас, Яріко М. О. підкреслює, що інклюзивний туризм в Україні лише починає набирати обертів, і хоча існують окремі інфраструктурні об'єкти, загальне суспільне ставлення та розвиток цієї сфери все ще знаходяться на початковій стадії, часто обмежуючись лише благодійними акціями [70, с. 120].

Офіційний портал Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні визначає інклюзивний туризм як напрямок, що спрямований на залучення людей з будь-якими фізичними можливостями до туристичної діяльності, враховуючи їхні особливі потреби на всіх етапах подорожі [23].

Для підтримки та розвитку інклюзивного туризму в Україні була створена Асоціація «Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм», що відображає загальнодержавну стратегію у цій сфері. Конституція України гарантує права та свободи кожної особи, включаючи осіб з інвалідністю, підкреслюючи важливість їхньої інтеграції та участі в суспільному житті на рівних засадах [2].

Цей підхід до інклюзивного туризму вимагає комплексного залучення різних секторів суспільства та урядових інституцій для створення умов, що дозволяють особам з обмеженими можливостями повноцінно брати участь в туристичному житті, забезпечуючи їм доступність та комфорт.

Висновки до розділу 1

Інклюзивний туризм є важливим аспектом розвитку туристичної галузі, оскільки він спрямований на створення доступних умов для всіх категорій людей, включаючи осіб з обмеженими можливостями, людей похилого віку та інших соціальних груп.

Концептуальні основи інклюзивного туризму передбачають створення середовища, яке враховує потреби та можливості різних категорій туристів, забезпечуючи їм доступність до туристичних послуг та об'єктів.

Розвиток інклюзивного туризму зумовлений рядом передумов, серед яких можна виділити необхідність законодавчого регулювання, впровадження спеціалізованих програм та ініціатив, а також підвищення освіченості та усвідомлення суспільства щодо проблем та потреб цільових груп туристів.

Отже, розділ визначає теоретичні засади та передумови розвитку інклюзивного туризму, що є основою для подальшого дослідження та практичної реалізації концепції інклюзивного туризму.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ОГЛЯД ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Аналіз ресурсної бази інклюзивного туризму в Закарпатті

В умовах сучасності, коли людська діяльність наклала свій відбиток на стан природного середовища, заповідники Закарпаття, які становлять значну частину регіону, є ключовими зонами збереження природної гармонії та краси. Кожна заповідна територія має унікальний ландшафт та є домом для оригінального набору живописних краєвидів, які часто стають предметом туристичних екскурсій. Згідно зі статтею 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», одним зі способів використання цих територій є їх застосування для оздоровчих та рекреаційних цілей з дотриманням природоохоронного режиму. Розробка та адаптація екологічних стежок та туристичних маршрутів в межах заповідних зон дозволяє досягнути двох цілей: з одного боку, забезпечити відвідувачам глибоке знайомство з місцевими природними та культурними визначними пам'ятками, а з іншого — мінімізувати негативний вплив рекреаційної діяльності на природу цих територій [1-7].

Науковці виділяють у Закарпатській області чотири основні рекреаційні регіони, кожен з яких має свої унікальні можливості для відпочинку та особливості використання рекреаційних ресурсів: Північний, Західний, Центральнo-Східний, та Південно-Східний. Ці регіони славляться своїми сакральними спорудами, мінеральними водами, археологічними пам'ятками, спелеологічними об'єктами, а також численними заповідними територіями та природними парками, що робить їх привабливими для екологічного та культурного туризму [17, с. 45;7]

Кліматичні умови Закарпаття, що характеризуються помірно континентальним кліматом з достатнім зволоженням, м'якою зимою та теплою осінню, роблять регіон ідеальним для активного відпочинку впродовж усього року. Завдяки морському повітрю, що надходить з Атлантики та Середземного

моря, Закарпаття володіє найкращими умовами для відпочинку серед українських Карпат [49]. Клімат регіону різноманітний і залежить від висоти та розташування гірських масивів, формуючи три кліматичні зони: низовинну, передгірську та гірську.

Така кліматична різноманітність створює сприятливі умови не лише для розвитку сільського господарства, але й для організації як зимового, так і літнього відпочинку. Зокрема, Рахівський та Тячівський райони виділяються своїм високим природно-ресурсним потенціалом, зумовленим багатством мінеральних ресурсів. На території області виявлено 284 родовища з 26 видами корисних копалин, включаючи газ, вугілля, ртуть, кольорові та дорогоцінні метали, що сприяє економічному розвитку регіону [43].

Особлива увага при розробці інклюзивних туристичних програм повинна бути приділена кліматичним особливостям регіону, що дозволяє створювати умови для цілорічного відпочинку, з врахуванням потреб людей з обмеженими можливостями. Розвиток інклюзивного туризму в Закарпатті не лише збагатить туристичний досвід відвідувачів, але й сприятиме сталому розвитку регіону, забезпечуючи гармонійне співіснування людини та природи [38, с. 149].

Закарпаття, визнане своєю природною красою та культурною спадщиною, стикається з викликами у створенні доступного туристичного середовища для людей з інвалідністю. Попри наявність природних і культурних ресурсів, бар'єри у міському просторі та відсутність адаптованої інфраструктури значно обмежують можливості інклюзивного туризму.

Інклюзивний туризм, який також відомий як адаптивний туризм, набуває все більшого значення у сучасному світі, прагнучи забезпечити безбар'єрний доступ до туристичних ресурсів для всіх категорій населення, включаючи людей з особливими потребами. Закарпатська область, з її унікальними природними, культурними та історичними ресурсами, має великий потенціал для розвитку інклюзивного туризму. Оцінюючи ресурсну базу регіону з точки зору інклюзивного туризму, необхідно враховувати

широкий спектр факторів, від природних особливостей та культурної спадщини до доступності інфраструктури та послуг [40, с. 74].

Закарпаття багате на природні ресурси, які можуть стати основою для розвитку інклюзивного туризму. Це, зокрема, Карпатські гори з їхніми лісистими схилами, чистими гірськими річками та мінеральними джерелами. Закарпаття славиться своїми лікувальними термальними джерелами, густими лісами та гірськими ландшафтами, що створює ідеальні умови для оздоровчого та екологічного туризму. Адаптація природних комплексів, таких як облаштування спеціальних троп (екологічних стежок) та відпочинкових зон із тактильною плиткою для людей з вадами зору або місць відпочинку з пандусами та спеціальними санітарними вузлами може значно підвищити, може значно розширити доступність цих унікальних природних ресурсів [49].

Культурна спадщина Закарпаття, у тому числі замки, музеї, старовинні церкви та монастирі, є важливим ресурсом для інклюзивного туризму. Розвиток інклюзивного туризму вимагає впровадження адаптивних заходів, таких як встановлення пандусів, аудіогідів та тактильних планів, щоб зробити ці культурні скарби доступними для всіх відвідувачів [39]. Також розробка програм доступності, таких як відеогіди з субтитрами для людей з вадами слуху або спеціальні екскурсії з супроводом для людей з обмеженими можливостями, може зробити ці історичні пам'ятки доступними для ширшого кола відвідувачів.

Розвиток інклюзивного туризму в Закарпатті також залежить від наявності доступної інфраструктури та послуг. Це означає не тільки адаптацію готелів, ресторанів та транспорту, але й навчання персоналу основам інклюзивного обслуговування [14]. Це включає в себе не тільки фізичні умови, але й освітню роботу серед персоналу туристичної галузі з питань інклюзії. Програми сертифікації та стандартизації для підприємств, що працюють у сфері туризму, можуть сприяти підвищенню рівня послуг та зробити відпочинок в Закарпатті комфортним для всіх [6-7].

Розвиток інклюзивного туризму в Закарпатті має потенціал не лише для покращення якості життя людей з особливими потребами, але й для стимулювання місцевої економіки через створення нових робочих місць і залучення ширшого кола туристів.

Огляд умов в Ужгороді та Мукачеві виявив, що нерівномірні тротуари, високі бордюри та брак пандусів створюють бар'єри для доступності публічних місць. Ініціативи активістів зумовили облаштування декількох пандусів, але це тільки перші кроки на шляху до створення цілковито включної обстановки (див. рис. 2.1).

Рис. 2.1 - Металеві перила з обох боків пандусів встановлюють на Слов'янській набережній та меню зі шрифтом Брайля

Останніми роками було втілено кілька ключових проектів, серед яких — встановлення пандусів на Слов'янській набережній в Ужгороді, що є вагомим внеском у зручність доступу. Та все ж нагальною залишається потреба в комплексних діях у цьому напрямку.

Позитивним прикладом інклюзивності в регіоні є високий рівень доступності медичних закладів, забезпечений сертифікатами відповідності вимогам інклюзивності. Це свідчить про можливість ефективної інтеграції стандартів доступності в інфраструктурі.

Проекти, такі як впровадження шрифту Брайля в публічних місцях і створення інклюзивних меню в ресторанах, є прикладами конкретних дій, спрямованих на поліпшення умов життя людей з обмеженими можливостями.

Для подальшого розвитку інклюзивного туризму в Закарпатті необхідно системно адресувати існуючі виклики. Це включає покращення інфраструктури, забезпечення безперешкодного доступу до туристичних об'єктів, та розширення інклюзивних ініціатив. Важливу роль у цьому процесі відіграють як місцева влада, так і громадські організації, залучення яких може сприяти швидшому прогресу [17, с. 295].

Такий підхід не лише сприятиме зростанню туристичної привабливості Закарпаття для людей з обмеженими можливостями, але й значно покращить якість життя місцевих жителів, що перебувають в ситуації обмежених можливостей.

Подальше вдосконалення управління туристично-рекреаційним комплексом через чітку прив'язку до адміністративних районів має на меті не тільки підвищення економічної ефективності, але й оптимізацію інклюзивної діяльності. Це сприятиме створенню доступного середовища для всіх груп населення, в тому числі для осіб з інвалідністю, через забезпечення рівного доступу до рекреаційних послуг [23].

Структурний розвиток інклюзивного туризму в Закарпатті характеризується створенням об'єднаної мережі туристично-інформаційних центрів (ТІЦ), заснованих 15 вересня 2011 року. Ця мережа об'єднує 16 організацій, включаючи ТІЦ при головному управлінні з питань європейської інтеграції, громадську організацію «Ужгородський туристичний інформаційний центр», ТІЦ «Шаян-Ерней Лаз» та інші, які відіграють роль важливих інформаційних вузлів у всіх основних туристичних зонах області [19].

Основні послуги, що пропонуються включають, але не обмежуються, організацією екскурсій, бронюванням місць проживання, прокатом спортивного спорядження, продажем сувенірної продукції, а також

спеціалізованими активностями, такими як спелеотуризм та рафтинг. Ця ініціатива сприяє зростанню інформованості туристів та оптимізації роботи туристичних закладів.

Важливим досягненням є створення і промоція Закарпатського туристичного інформаційного порталу, що забезпечує широкий доступ до інформації про регіон. Статистика порталу свідчить про високу зацікавленість та залученість користувачів, що підтверджується позитивною динамікою відвідувань ТІЦ.

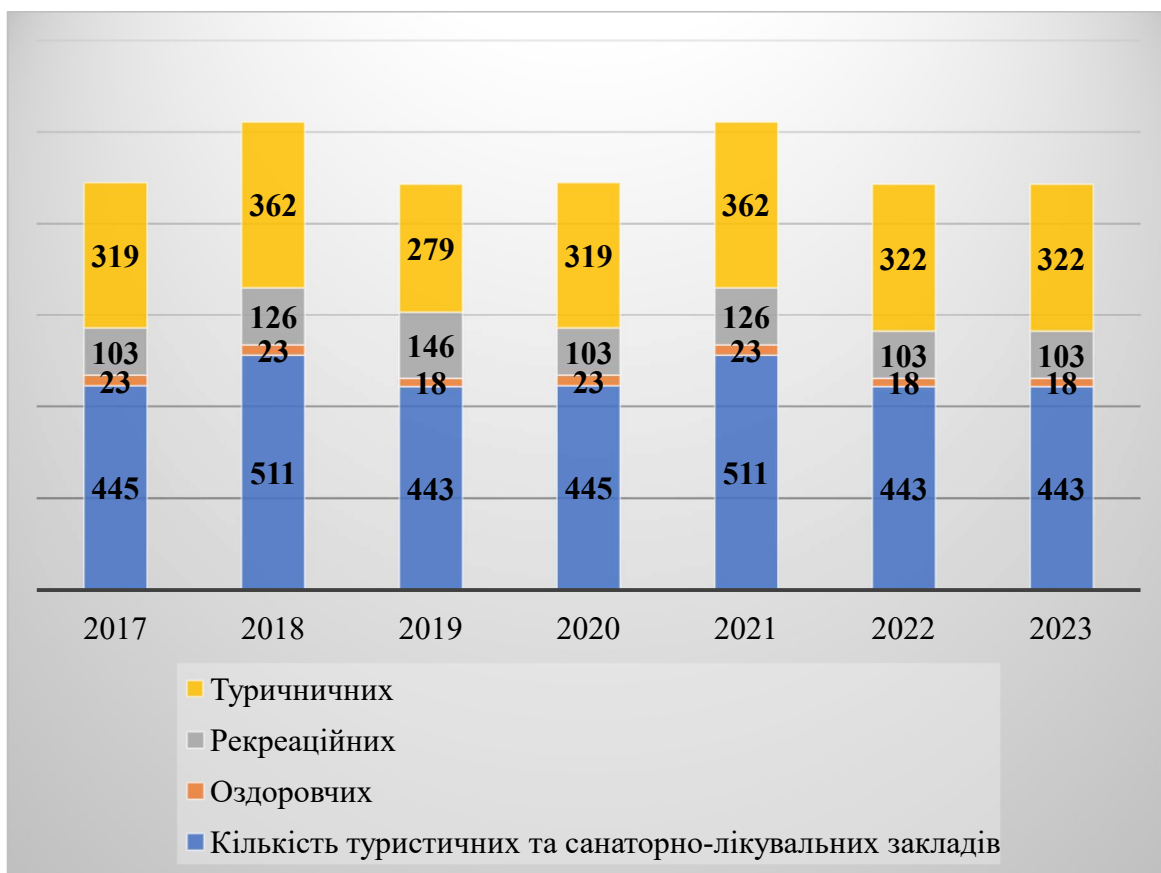

Рис. 2.2 - Мережа туристичних закладів Закарпатської області (2017 - 2023 рр.)

Джерело: розроблено автором за даними [7]

Згідно з рис. 2.2, видно, що кількість туристичних закладів в Закарпатті зазнала змін протягом останніх років. Спочатку відбулося збільшення їх числа з 445 у 2017 році до 511 у 2018 році, що свідчило про активне розширення туристичного потенціалу регіону. Однак починаючи з 2019 року,

спостерігається тенденція до стабілізації і навіть зменшення кількості туристичних об'єктів, що може бути пов'язано з воєнними діями, які негативно впливають на інфраструктуру та економіку регіону.

Кризові явища в країні, зокрема військовий конфлікт, значно знизили потік туристів та інвестицій в сектор туризму, що призвело до скорочення кількості туристичних закладів з 511 у 2021 році до 443 у 2022 і 2023 роках. Такі умови вимагають адаптації туристичного бізнесу до нових реалій та пошуку альтернативних шляхів розвитку. Це може включати залучення внутрішнього туризму, розробку нових безпечних туристичних маршрутів та підвищення якості сервісу, щоб зберегти існуючу клієнтську базу і привабити нових відвідувачів. Незважаючи на те, що кількість закладів залишається зменшеною, регіон продовжує відігравати важливу роль у розвитку туризму в країні, адаптуючись до змінених обставин та підтримуючи високий рівень інклюзивності у послугах для всіх відвідувачів [7].

Попит на інклюзивні послуги підтверджується високим відсотком вітчизняних туристів, які користуються ТПЦ у Закарпатті, зокрема, у містах Ужгород, Берегове та Яноші. Враховуючи потреби внутрішніх та міжнародних туристів, існує великий простір для розвитку інклюзивного туризму, що включає бальнеологічний, гірськолижний, сільський та пішохідний види активності.

Створення та фінансування ТПЦів в Закарпатті було частково підтримано державою, проектами міжнародної допомоги, а найбільшу частину вкладу забезпечили власні кошти. Важливим аспектом стало використання цих інвестицій для підвищення привабливості регіону та промоції його туристичного потенціалу [19;23].

Слід наголосити на тому, що попри значний прогрес, існує ряд викликів та можливостей для подальшого розвитку інклюзивного туризму в Закарпатті. Пріоритетними напрямками є адаптація туристичних об'єктів та послуг, розвиток доступної інфраструктури та впровадження цільових програм для задоволення специфічних потреб всіх відвідувачів.

Аналіз ресурсної бази Закарпаття для розвитку інклюзивного туризму показує значний потенціал регіону в цій галузі. Важливим кроком стане розробка комплексної стратегії, яка включатиме оцінку поточного стану доступності, визначення пріоритетних напрямків розвитку та впровадження конкретних проєктів. Співпраця між органами влади, бізнесом, громадськими організаціями та міжнародними партнерами може стати ключем до успіху інклюзивного туризму в Закарпатті.

Закарпаття має всі передумови для становлення як регіону, що лідирує в сфері інклюзивного туризму в Україні. Реалізація цього потенціалу вимагатиме злагоджених зусиль усіх зацікавлених сторін: від влади та бізнесу до громадських організацій та місцевих спільнот. Подальше дослідження та інвестиції в адаптивні технології та послуги зможуть відкрити нові горизонти для інклюзивного туризму в регіоні, роблячи його доступним для кожного.

2.2. Аналіз лікувально-оздоровчої бази Закарпаття для розвитку інклюзивного туризму

Закарпаття, регіон з багатими природними рекреаційними ресурсами, включно з мінеральними водами, лісовими масивами, та чистим гірським повітрям, є перспективним місцем для розвитку лікувально-оздоровчого інклюзивного туризму. Цей напрямок має значний потенціал для соціальної інтеграції та покращення життя людей з обмеженими можливостями.

Відомо, що вуглекислі мінеральні води Закарпаття використовуються не лише для внутрішнього, а й зовнішнього застосування на курортах, таких як Поляна, Голубине, Сойми, Шаян та Кваси. Вони ефективні для лікування захворювань органів травлення та мають успіх у промисловому розливі.

Історія санаторно-курортної інфраструктури Закарпаття сягає XIX століття, коли на цій території почали з'являтися перші санаторії та лікувальні басейни, започатковуючи тривалий процес розвитку регіону як важливого центру оздоровлення. Відтоді і до нинішнього часу, курортне залучення

Закарпаття невпинно зростало, збагачуючись новими і новими закладами, що спеціалізуються на оздоровчому туризмі.

Зокрема, високу популярність завоювали курорти, як-от Сваляво-Неліпинський комплекс, що включає лікувальні басейни та спа-зони, Ужгородські купальні з їх історичними традиціями та водні процедури, а також всесвітньо відомий Шаянський курорт, котрий залучає відвідувачів своїми унікальними мінеральними водами та термальними джерелами. Сюди приїжджають туристи не лише з України, а й з усього світу, щоб скористатися цілющими властивостями місцевих природних ресурсів.

Санаторії регіону, такі як "Термал Стар" у Солотвино, "Кришталеве Джерело" у Сваляві, "Квітка Полонини" та "Сонячне Закарпаття" у Полянї, "Синяк" та "Верховина" в Ужгороді, "Деренівська купіль" і готель "Іванчо Бірток" в Косино, "Гірська Тиса" у Квасах та "Боржава" – всі вони забезпечують високий рівень сервісу та різноманітність лікувальних програм. Оздоровчий курорт Поляна славиться своїми мінеральними водами, як-от Поляна Квасова, а Шаянські санаторії щорічно приймають тисячі туристів, котрі шукають лікування та відпочинок у мальовничому куточку біля річки Тиса [16-17].

Але не лише оздоровлення притягує відвідувачів до Закарпаття. Курорт Пилипець, як справжня гірська перлина, пропонує відчуття свободи та адреналіну завдяки своїм стрімким спускам та ідеальним умовам для зимових видів спорту. А місто Мукачево приваблює своїм старовинним замком Паланок, гостинністю жителів та унікальними закладами, що забезпечують високий рівень комфорту та сервісу.

Ужгород, адміністративний центр регіону, пропонує відвідувачам культурне збагачення завдяки своїм історичним фортецям, алеям сакур та унікальним концепціям місцевих закладів, які дозволяють гостям міста зануритись у справжній дух закарпатської культури.

За останні роки Закарпаття впровадило ряд інвестиційних ініціатив, які відіграли важливу роль у розвитку регіональної санаторно-курортної

інфраструктури. Серед найбільш значних кроків — залучення капіталу для оновлення та модернізації існуючих санаторіїв та курортних закладів, які були покликані покращити якість послуг та привабити нові сегменти відвідувачів.

За офіційними даними, у Закарпатській області було успішно реалізовано шість інвестиційних проектів, загальна сума інвестицій склала 5,5 мільйонів доларів. Приклади цих проектів свідчать про те, що основна увага була зосереджена на оновленні та розширенні вже існуючих санаторно-курортних комплексів з метою забезпечення більш якісного та конкурентоспроможного сервісу.

Наразі загальна кількість місць у оздоровчо-рекреаційних закладах Закарпатської області становить 24900. Найбільша частка цих місць зосереджена у Мукачівському районі, який володіє 57,8% від усієї ємності, за ним слідує Хустський район із 15,6%, Рахівський район з 8,7%, та Тячівський район із 5,8%. Статистичні дані підтверджують, що основний санаторно-курортний потенціал та активність у сфері реабілітації та оздоровлення зосереджені у Свалявському та Мукачівському районах [11;49]. Незважаючи на поступове скорочення кількості санаторно-курортних закладів в Україні загалом, кількість оздоровлених осіб у них зростає, що свідчить про ефективнішу організацію їхньої діяльності. Важливо відзначити, що в Закарпатській області розташовано шість лікувально-оздоровчих установ, які перебувають у віданні Міністерства охорони здоров'я України і які мають достатнє матеріально-технічне оснащення для реабілітації військовослужбовців.

Одним з таких визначних проектів стала реконструкція відомого санаторно-курортного комплексу «Термал-Стар», який не лише покращив свої оздоровчі програми, але й значно підвищив рівень комфорту для своїх гостей. Крім того, знаковим кроком у напрямку розширення туристичного потенціалу стало відродження історичної «Деренівської купелі», курорту, що славиться своїми лікувальними властивостями та історичним значенням.

Такі інвестиційні ініціативи дозволяють не лише зберегти історичну спадщину регіону, але й адаптувати її до сучасних потреб та вимог ринку оздоровчих послуг. Ці кроки, з одного боку, відкривають Закарпаття для ширшого кола туристів, з іншого — ставлять перед регіоном нові виклики, пов'язані з необхідністю збалансування комерційної прибутковості та збереження доступності оздоровчих послуг для широких верств населення.

Термальні води є одним із найцінніших природних ресурсів Закарпатської області, які лягли в основу лікувально-оздоровчого туризму регіону. Їхній унікальний хімічний склад робить ці води незамінними для широкого діапазону оздоровчих і терапевтичних процедур. Розмаїття мінералів та елементів у складі термальних вод сприяє лікуванню низки захворювань та загальному зміцненню здоров'я.

На базі цих природних багатств було створено безліч спеціалізованих оздоровчих комплексів. Зокрема, готель «Жайворонок» та комплекс «Теплі води» пропонують широкий спектр лікувальних послуг, від спа-процедур до комплексної терапії. Комплекс «Термальні води Косино» виділяється серед інших завдяки сучасним оздоровчим програмам та високому рівню сервісу, що включає не тільки стаціонарне лікування, а й можливість користування термальними басейнами для відвідувачів без попереднього запису. Ці комплекси активно використовуються не лише місцевими мешканцями, а й туристичними компаніями, що включають відвідування термальних вод до своїх програм відпочинку, забезпечуючи регіону стабільний потік відвідувачів і попит на оздоровчі послуги [16].

Закарпаття славиться своєю унікальною бальнеологічною базою, включаючи вуглекислі, сірководневі, та миш'яковисті мінеральні води, які мають широке застосування у лікувальних процедурах (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Види мінеральних вод та їх застосування в санаторіях Закарпаття

Тип мінеральної води	Лікувальне застосування	Курорти
Вуглекислі	Лікування захворювань травної системи	Поляна, Свалява
Сірководневі	Лікування захворювань опорно-рухової системи	Синяк, Ганичі
Миш'яковисті	Лікування неврологічних розладів	Кваси
Карбонатні	Загальне зміцнення організму, лікування ШКТ	Мукачівський район, Поляна
Лужні та карбонатно-натрієві	Нормалізація кислотно-лужного балансу, лікування ШКТ	Кострина, Зарічово
Залізисті	Лікування анемії та захворювань крові	Тересва, Уж, Тиса
Йодо-бромні	Лікування захворювань щитовидної залози, шкірних хвороб	Солотвино
Радонові	Лікування нервової системи, опорно-рухового апарату	Косівська Поляна
Термальні	Реабілітація після травм, загальне оздоровлення	Берегово, Косино, Шаян

Джерело: власна розробка автора

Закарпаття славиться своїми бальнеологічними ресурсами, серед яких особливе місце займають вуглекислі мінеральні води. Ці води широко використовуються для лікування широкого спектру захворювань травної системи, завдяки своїм унікальним лікувальним властивостям. Крім того, їх успішно застосовують у промисловому розливі, що свідчить про високу якість та цінність цих природних джерел.

Не менш значимими є сірководневі води, знамениті своїми цілющими властивостями, особливо коли мова йде про лікування захворювань опорно-рухової системи. Застосування цих вод у ваннах та інших зовнішніх процедурах сприяє зняттю запалення, зменшенню болю та покращенню мобільності пацієнтів [41].

Крім того, Закарпаття відоме своїми миш'яковистими водами, які використовуються у санаторіях, таких як «Гірська Тиса», Кваси для лікування різноманітних неврологічних розладів. Ефективність цих вод у вигляді ванн вже доведена багатьма лікувальними практиками, що відкриває нові можливості для реабілітації пацієнтів з периферичними нервовими порушеннями, а також стимулювання поліпшення циркуляції крові та покращення загального стану опорно-рухової системи.

Ці лікувальні води є лише частиною багатства природних ресурсів Закарпаття, які, використовуючи сучасні підходи до оздоровлення та реабілітації, мають величезний потенціал у розвитку лікувального та інклюзивного туризму регіону. Наразі на території області налічується понад 400 джерел мінеральних вод, які утворюють 7 бальнеологічних груп та охоплюють 30 типів вод. Така різноманітність забезпечує лікування широкого спектру захворювань [54, с. 115-116]

Доступність для людей з обмеженими можливостями потребує подальшого вдосконалення з метою забезпечення рівних можливостей у використанні лікувальних ресурсів.

Незважаючи на значний потенціал, аналіз сучасного стану лікувально-оздоровчого інклюзивного туризму в Закарпатті вказує на ряд викликів, зокрема:

- Недостатня адаптація санаторно-курортної інфраструктури для відвідувачів з обмеженими можливостями.
- Обмежена інформаційна доступність про інклюзивні послуги та їх використання.
- Потреба в підвищенні кваліфікації персоналу щодо роботи з людьми з особливими потребами.

Для подолання цих викликів рекомендується:

- 1) Покращення доступності інфраструктури санаторіїв та курортних зон, включаючи встановлення пандусів, ліфтів та адаптованих туалетних кімнат.

2) Розробка та впровадження спеціалізованих програм лікування та відпочинку для людей з особливими потребами.

3) Використання сучасних інформаційних технологій для покращення доступності інформації про інклюзивні послуги.

Закарпаття має всі передумови для розвитку якісного та доступного лікувально-оздоровчого інклюзивного туризму. Важливим кроком на цьому шляху є інтеграція сучасних стандартів доступності та інклюзивності у всіх аспектах санаторно-курортного обслуговування.

Клімат Закарпаття сприяє кліматотерапії завдяки помірно континентальному клімату з м'якою зимою та теплою осінню. Гірський лісовий клімат регіону ідеально підходить для відпочинку та оздоровлення на будь-який смак.

Значний потенціал для розвитку інклюзивного туризму на Закарпатті становить спелеотерапія, яка використовує унікальний мікроклімат соляних шахт та печер. Наприклад, оздоровчі тури до соляних печер Мокрець, що поблизу Солотвина, де відвідувачі можуть отримати натуральне лікування респіраторних захворювань [52].

Значний потенціал для розвитку інклюзивного туризму на Закарпатті становить спелеотерапія, яка використовує унікальний мікроклімат соляних шахт та печер. Наприклад, оздоровчі тури до соляних печер Мокрець, що поблизу Солотвина, де відвідувачі можуть отримати натуральне лікування респіраторних захворювань, демонструють історичну та культурну глибину регіону.

Солотвино, з багатовіковою історією соляного видобутку, використовує свої природні ресурси для оздоровлення. Сучасні методи спелеотерапії, реалізовані в шахтах та печерах, залучають пацієнтів з респіраторними та алергічними захворюваннями. Солоні озера Солотвино, сформовані на місцях старих шахт, наразі використовуються для лікування шкірних та нервових захворювань завдяки високому вмісту солі, аналогічному до Мертвого моря.

Культурне життя селища збагачене музеєм історії солекопалень та щорічним Фестивалем культур національних меншин «Мелодії соляних озер», який пропагує мультикультурність і залучає туристів. Ці заходи в поєднанні з унікальними природними та історичними ресурсами роблять Солотвино атрактивним місцем для відвідувачів з усього світу, що прагнуть здоров'я та культурного збагачення.

Ще одним важливим аспектом розвитку лікувально-оздоровчого туризму є ефективне використання термальних вод, зокрема в Березівському районі (м. Берегове), де функціонують оздоровчі басейни та термальні спа-центри, які забезпечують комплексні оздоровчі та релаксаційні послуги.

На жаль, незважаючи на багату природну базу та історичні традиції, сучасний стан санаторно-курортної галузі вимагає реформ та модернізації. Статистика свідчить про зниження кількості закладів та туристичних потоків, що підкреслює необхідність покращення якості послуг та інфраструктури.

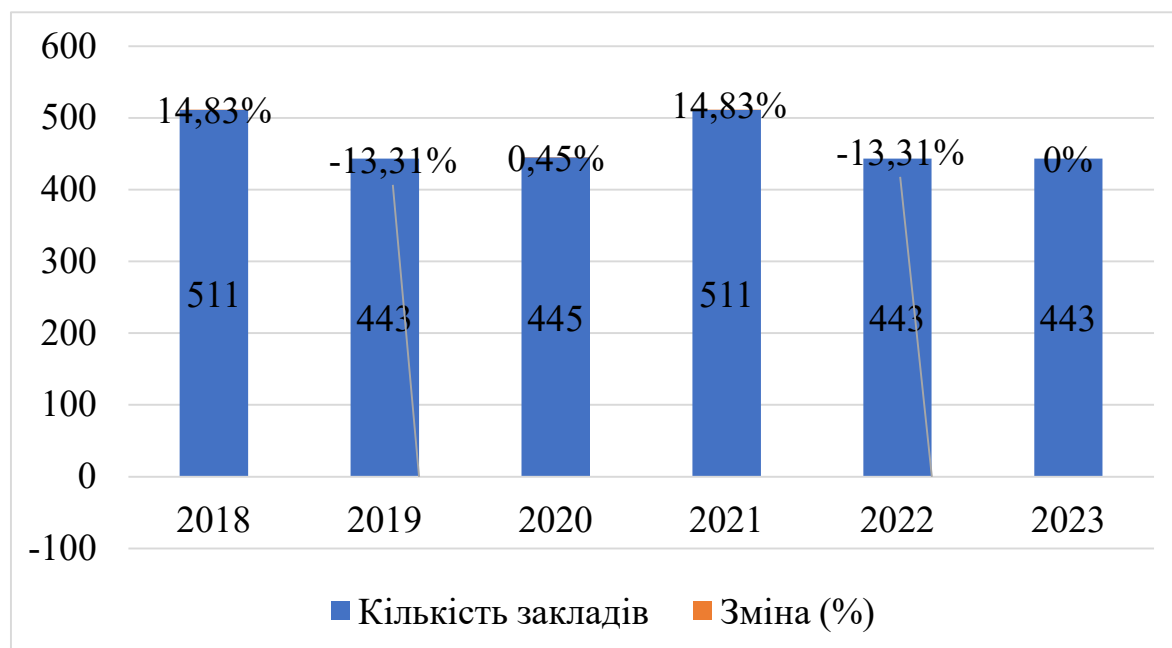

Рис. 2.3 - Динаміка кількості санаторно-курортних закладів в Закарпатській області

Джерело: розроблено автором за даними [7]

Закарпаття стоїть перед завданням створення безперешкодного та комфортного середовища для всіх категорій відвідувачів, зокрема для людей з особливими потребами. Це включає в себе не тільки архітектурну доступність курортних комплексів та санаторіїв, а й адаптацію розважальних програм, терапевтичних процедур, а також навчання персоналу наданню кваліфікованої допомоги та підтримки.

Підвищення привабливості та конкурентоспроможності закарпатських курортів потребує впровадження новітніх медичних та оздоровчих програм, що базуються на останніх наукових досягненнях і міжнародних практиках. Це також означає необхідність постійного підвищення кваліфікації медичного та адміністративного персоналу, щоб вони могли ефективно застосовувати нові методики та підходи в роботі з клієнтами [17].

Ефективне просування Закарпатських курортів на національному та міжнародному рівнях вимагає комплексного підходу до маркетингу та використання сучасних інформаційних технологій. Закарпаття має величезний потенціал для розвитку лікувально-оздоровчого інклюзивного туризму. Його реалізація залежить від злагодженої роботи уряду, бізнесу та громадськості, спрямованої на модернізацію інфраструктури, впровадження інновацій у сфері оздоровлення та активізацію маркетингових дій. Розвиток інклюзивного туризму не тільки зробить Закарпатські курорти доступними для всіх категорій населення, але й сприятиме соціальній інтеграції та покращенню якості життя.

Аналізуючи динаміку туристичних потоків та кількість функціонуючих санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Закарпатській області, можна відзначити певне скорочення їх кількості за останні роки. В 2018 році кількість таких закладів сягнула піку в 511, але вже наступного року, у 2019 році, ця цифра знизилася до 443, що становить падіння на 13.31%. Незначне відновлення відбулося у 2020 році, коли кількість закладів склала 445. Проте ця тенденція зростання не збереглася надовго, адже в 2021 році

чисельність закладів знову повернулася до піку в 511, але до 2022 року вона знову знизилася до 443, де і залишається стабільною до 2023 року.

Ці коливання можуть бути викликані низкою факторів, таких як недостатній розвиток інфраструктури, відсутність ефективної державної підтримки, а також потреба в фінансуванні для оновлення та модернізації існуючих об'єктів. Ці умови вимагають уваги та активних дій для підвищення привабливості регіону як туристичного та оздоровчого напрямку.

З метою стимулювання розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Закарпатській області важливо:

- Провести модернізацію існуючої інфраструктури, включаючи транспортне сполучення та оновлення курортних закладів.
- Забезпечити навчання та підвищення кваліфікації персоналу для покращення рівня обслуговування.
- Розробити цілісну маркетингову стратегію, яка включатиме активну рекламну кампанію та інформаційну підтримку курортних зон.
- Впровадити державну підтримку сектору лікувального туризму

Така ситуація вимагає негайного вирішення проблеми скорочення курсів санаторно-курортного лікування, впровадження новітніх медичних технологій і методів реабілітації, розробки спеціалізованих лікувальних програм, спрямованих на профілактику та відновлення здоров'я, а не тільки на лікування існуючих захворювань.

2.3. Сучасний стан надання послуг з інклюзивного туризму

Інклюзивний туризм у Закарпатській області розгортається як перспективна галузь, що інтегрує інноваційні підходи та практики для включення осіб з обмеженими можливостями в повноцінне суспільне життя. Цей напрямок розвивається через комплекс реабілітаційних заходів, створення доступного середовища та покращення інформаційної підтримки.

В останні роки в області з'явилися численні інклюзивні маршрути, зокрема, у національних парках та відпочинкових комплексах, де особи з особливими потребами можуть насолоджуватися природою та культурними визначними пам'ятками без бар'єрів. Маршрут «Доступні Карпати», обладнаний спеціальними пандусами та інформаційними стендами з шрифтом Брайля, та Готель «Бар'єрфрі» в Ужгороді, що пропонує адаптовані номери, виступають яскравими прикладами впровадження інклюзивності в туристичний простір Закарпаття [57-58].

Велика увага приділяється адаптації готелів, ресторанів, пам'яток та транспорту. Це включає в себе встановлення пандусів, ліфтів, тактильної плитки для людей з вадами зору, а також спеціального обладнання у номерах для гостей на візках.

Університети та освітні центри впроваджують програми, що готують спеціалістів з інклюзивного обслуговування, розширюючи розуміння і чуйність до потреб всіх груп населення.

Інклюзивний туризм у Закарпатській області демонструє стійкий розвиток, акцентуючи на всебічній доступності та різноманітності послуг для осіб з обмеженими можливостями. Розвиток цього сектору є частиною більш широкого контексту суспільної інтеграції, що забезпечує зміцнення соціальної солідарності та рівних можливостей [40;43].

Активний розвиток сфери гостинності в Закарпатті в 2019 році зафіксовано з функціонуванням 54 підприємствами готельного господарства, що розміщували значну частину туристів у міських центрах таких, як Ужгород та Мукачево, а також у Свалявському, Міжгірському та інших районах. Це відображає зростання спроможності регіону задовольняти зростаючий попит туристів, включаючи людей з інвалідністю [48-49].

Стабільне зростання кількості розміщених осіб, включаючи 2019 рік, свідчить про привабливість Закарпаття як туристичного напрямку. Регіон забезпечував проживання приблизно для 26 000 осіб одночасно, не

враховуючи додаткові можливості сільських садиб, які є важливою частиною інклюзивного туризму.

У період з 2017 по 2020 роки спостерігалася зменшення кількості колективних засобів розміщення у Закарпатській області, від 287 до 250 відповідно, із зниженням загальної кількості місць з 17929 до 15310. Хоча спеціалізовані засоби розміщення у 2020 році збереглися на рівні 42, що на три одиниці менше, ніж у 2017 році. Такі дані можуть свідчити про процес оптимізації галузі, який відбувався в контексті політичних та економічних перетворень у країні [31].

Щодо дитячих закладів оздоровлення, кількість таких закладів скоротилася з 333 у 2016 році до 196 у 2020 році, що може вказувати на негативну тенденцію в галузі оздоровлення молоді. Попри скорочення кількості закладів, чисельність дітей, що оздоровлюються, зросла з 26906 у 2019 році до 3218 у 2020 році, що може бути результатом більшої концентрації на якості послуг та підвищенні комфорту.

Динаміка туристичних потоків від 2011 до 2020 років також показує різноманітну картину. Високий пік був досягнутий у 2019 році з кількістю 28044 туристів, обслуговуваних установами туристичної галузі, проте наступний рік показав зменшення до 14669 туристів [31].

У 2021 році галузь продемонструвала певне відновлення, незважаючи на пандемію, завдяки цифровізації туристичних послуг та адаптації до нових умов. В 2022 році було зафіксовано подальше відновлення, особливо у сфері внутрішнього туризму. З розвитком вакцинації та поліпшенням епідеміологічної ситуації, 2023 рік обіцяє стати роком відновлення іноземних туристичних потоків та збільшення кількості заходів, спрямованих на популяризацію туристичного потенціалу регіону.

Отже, Закарпаття продовжує розвиватися як важливий центр екологічного, культурного та інклюзивного туризму. Впровадження програми розвитку інклюзивного туризму, адаптація туристичної інфраструктури та забезпечення якісного обслуговування туристів з різними потребами стане

ключовим елементом забезпечення стійкого розвитку туристичної галузі та підвищення іміджу області як доступного туристичного напрямку.

Інклюзивний туризм у Закарпатській області пройшов значний шлях розвитку протягом останніх років. З метою створення комфортних та доступних умов для всіх туристів, зокрема осіб з обмеженими можливостями, були реалізовані низка заходів. Ці заходи включали впровадження спеціальних програм підготовки для працівників сфери туризму, оновлення транспортної інфраструктури, розробку інклюзивних туристичних маршрутів, а також забезпечення доступності культурних заходів (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Розвиток інклюзивного туризму в Закарпатській області (2019-2022)

Рік	Запроваджені заходи	Кількість адаптованих об'єктів	Залучені особи з інвалідністю
2019	Впровадження програм підготовки спеціалістів	28	1,250
2020	Оновлення транспорту та інфраструктури	34	1,650
2021	Розвиток інклюзивних туристичних маршрутів	40	2,100
2022	Підвищення доступності культурних заходів	45	2,700

Джерело: розроблено автором за даними [23;26;44;58]

Як видно з наведеної табл. 2.1, з кожним роком кількість адаптованих об'єктів для інклюзивного туризму в Закарпатській області зростає, а також збільшується кількість залучених осіб з інвалідністю. Ці зусилля спрямовані не тільки на покращення якості життя місцевих мешканців з особливими

потребами, а й на забезпечення доступності та комфорту для всіх відвідувачів регіону, незалежно від їх фізичних можливостей. Продовження цієї політики і подальші інвестиції в інклюзивний туризм зміцнюватимуть позиції Закарпаття як гостинного і доступного туристичного напрямку.

Інклюзивний туризм стає все більш актуальним напрямком сучасного туристичного ринку. Він надає можливості для повноцінного відпочинку кожній особі, з особливим акцентом на тих, хто має певні фізичні чи психологічні особливості. Роль інклюзивного туризму в Закарпатті полягає не тільки в рекреаційному відпочинку, а й у соціальній адаптації та реабілітації осіб з інвалідністю, об'єднуючи в собі медичні, освітні, соціальні та культурні компоненти [42, с. 71]. Насущною потребою є створення безперешкодного середовища, яке сприятиме вільному доступу осіб з обмеженими можливостями до соціальної інфраструктури та туристичних ресурсів.

Збільшення кількості осіб з інвалідністю, зокрема тих, хто постраждав у збройних конфліктах, акцентує увагу на важливості їхньої соціальної та психологічної реабілітації. Україна, відчуючи тиск воєнних дій, зіткнулася з необхідністю значного розвитку сфер реабілітації. Інклюзивний туризм, в цьому аспекті, може слугувати стратегічним інструментом адаптації та інтеграції осіб, які зазнали фізичних та психологічних травм, до повноцінного життя [30, с. 189].

Закарпаття, з його унікальними природними ландшафтами, гірськими стежками, багатим культурним розмаїттям та лікувальними джерелами, пропонує численні можливості для розвитку інклюзивного туризму. Регіон здатен привернути увагу туристів широким спектром інклюзивних програм, які задовольнятимуть потреби не тільки місцевих мешканців, а й відвідувачів з інших регіонів та країн.

Закарпатська область володіє унікальним потенціалом для розвитку інклюзивного туризму, що відображається у великій кількості природних та культурних ресурсів. Активне використання цих переваг разом з подоланням існуючих бар'єрів може вести до значного зростання в галузі. Нижче

представлено SWOT-аналіз, який допомагає ідентифікувати ключові сильні та слабкі сторони, а також можливості та загрози для інклюзивного туризму в регіоні (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

SWOT-аналіз розвитку інклюзивного туризму в Закарпатській області

Сильні сторони	Слабкі сторони
• Унікальні природні ресурси та ландшафти, які приваблюють туристів. • Багата культурно-історична спадщина, що створює основу для культурного туризму. • Розмаїття традиційних фестивалів та заходів, які можуть бути адаптовані для інклюзивних груп. • Існуюча інфраструктура здоров'я та відпочинку, включаючи санаторії та оздоровчі центри. • Спільноти, що підтримують інклюзію та соціальну відповідальність. • Наявність досвідчених професіоналів в туризмі, зацікавлених у розвитку інклюзивних послуг.	• Обмежена доступність деяких туристичних об'єктів для людей з особливими потребами. • Недостатня обізнаність персоналу про потреби інклюзивних груп. • Відсутність чіткої координації між організаціями, що займаються інклюзивним туризмом. • Недостатній рівень інформаційної підтримки для туристів з обмеженнями. • Обмежене фінансування для інклюзивних ініціатив. • Юридичні бар'єри та недосконалість нормативної бази у сфері інклюзивного туризму.
Можливості	Загрози

• Розвиток нових технологій та додатків для підвищення доступності інформації та сервісів. • Залучення міжнародного фінансування та інвестицій для інклюзивних проектів. • Співпраця з громадськими організаціями для підвищення обізнаності та інклюзивності. • Розвиток інфраструктури відповідно до стандартів доступності. • Створення інклюзивних туристичних пакетів та маршрутів. • Організація цільових маркетингових кампаній.	• Соціальні стереотипи та упередження, які можуть перешкоджати розвитку інклюзивного туризму. • Зміни клімату та природні катастрофи, які можуть впливати на природні ресурси області. • Економічна нестабільність, що може скоротити фінансування інклюзивних ініціатив. • Збільшення конкуренції з іншими регіонами та країнами. • Відсутність юридичних наслідків для туристичних об'єктів, які не впроваджують стандарти доступності.
--	---

На основі проведеного SWOT-аналізу, можна розробити цільові стратегії та рекомендації, спрямовані на покращення інклюзивності туристичних послуг у Закарпатській області. Ці дії повинні включати політики для залучення інвестицій, розвитку інфраструктури, навчання персоналу, а також маркетингові та соціальні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності та доступності.

Враховуючи результати SWOT-аналізу розвитку інклюзивного туризму в Закарпатській області, можна запропонувати наступні рекомендації:

1) Оптимізація інформаційних ресурсів, тобто створення універсально доступних інформаційних порталів та мобільних додатків, що дозволять туристам з обмеженими можливостями легко планувати свої подорожі та отримувати доступ до всієї необхідної інформації.

2) Співпраця з організаціями, встановлення партнерських відносин з громадськими організаціями, які представляють інтереси осіб з особливими потребами, для забезпечення врахування їхніх потреб у туристичних послугах та інфраструктурі.

3) Оновлення інфраструктури необхідне для аналізу стану наявних об'єктів та їх вдосконалення з метою забезпечення фізичного доступу, в тому числі через встановлення пандусів, асансерів та облаштування спеціальних санвузлів.

4) Професійне навчання сприятиме розробці та запровадженню освітніх програм для співробітників туристичної індустрії, зосереджуючись на якісному обслуговуванні осіб з різноманітними потребами.

5) Також потрібно розробити та впровадити інклюзивні маркетингові кампанії, щоб позиціонувати регіон як привабливе місце для туристів з різними потребами.

6) Введення фінансових інcentивів та субсидій для бізнесів, що активно впроваджують інклюзивні практики, щоб стимулювати зростання інклюзивного туризму.

7) Розробка чітких стандартів інклюзивного обслуговування та доступності, які будуть обов'язковими для всіх туристичних операторів у регіоні.

8) Залучення широкого кола зацікавлених сторін, включаючи туристів з обмеженими можливостями, до процесу розробки та оцінки інклюзивних ініціатив.

9) Регулярне проведення моніторингу та аналізу інклюзивних заходів для забезпечення їх відповідності встановленим цілям та стандартам.

Ці заходи в комплексі дозволять створити умови, при яких Закарпатська область стане більш привітною і доступною для всіх категорій туристів, зокрема для осіб з обмеженими можливостями, сприяючи соціальній інтеграції та зростанню туристичної привабливості регіону.

Враховуючи потенційний попит та необхідність соціального розвитку, запропоновано розробити «Програму розвитку інклюзивного туризму в Закарпатській області». Програма стане платформою для приваблення інвестицій, реалізації державно-приватного партнерства та міжнародної співпраці, особливо враховуючи європейські тенденції підтримки інклюзивних проектів [1-2].

Основні елементи програми включають:

- Пристосування гірських та рекреаційних зон для доступу людей з інвалідністю.
- Розширення культурних програм з можливостями для участі всіх інтересантів. Можливість проведення виставок з аудіоописами для людей з вадами зору та мистецьких заходів, де використовуються тактильні елементи для людей з обмеженими зоровими можливостями.
- Розробка інклюзивних спа-центрів та санаторіїв, які враховують особливі потреби відвідувачів.
- Розвиток гастрономічної пропозиції, що враховує потреби у доступності та комфорті.
- Підготовка персоналу туристичних об'єктів до обслуговування туристів з особливими потребами.

Програма відіграватиме важливу роль у соціальному та економічному розвитку регіону, збагачуючи його культурний і туристичний потенціал, а також надаючи можливості для повноцінного відпочинку та реабілітації кожної особи.

Історія розвитку інклюзивного туризму в Закарпатській області починалась з періоду, коли галузь була слабо розвинена, проте останні роки показали позитивні зрушення та поступове вдосконалення сектору. На ранніх етапах інклюзивний туризм зіштовхувався з численними викликами, що включали відсутність адаптованої інфраструктури та недостатнє усвідомлення суспільством потреб осіб з обмеженими можливостями [7].

Наразі ми спостерігаємо зміни: реалізація інклюзивних маршрутів, адаптація готелів і ресторанів, покращення транспортної інфраструктури та запровадження спеціалізованих освітніх програм свідчать про зростаюче розуміння та підтримку інклюзивного туризму на рівні області. Введення заходів, спрямованих на інтеграцію осіб з обмеженими можливостями, підтверджують цю позитивну динаміку і вказують на збільшення доступності туристичних послуг.

Програма розвитку інклюзивного туризму в регіоні, спрямована на подальше усунення існуючих бар'єрів і приваблення інвестицій, повинна продовжити впроваджувати цілісний підхід, що об'єднує державні, приватні та міжнародні зусилля. Потрібно визнати, що незважаючи на значний прогрес, інклюзивний туризм все ще потребує подальшого розвитку та інтеграції в загальну туристичну стратегію області.

Закарпаття відчуває перехід від початкового розуміння необхідності інклюзивного туризму до активного його розвитку і реалізації, що відкриває нові горизонти для соціального та економічного зростання, а також сприяє зміцненню інклюзивності, солідарності та рівних можливостей для всіх членів суспільства.

Висновки до розділу 2

Аналітико-дослідницький огляд інклюзивного туризму в Закарпатській області виявив значний потенціал для розвитку цього напрямку. Регіон володіє унікальною ресурсною базою, що включає мінеральні води, гірські ландшафти та багата культурне спадщина, яка може слугувати основою для розширення спектра туристичних послуг, зокрема для осіб з обмеженими можливостями. Проте, попри позитивні тенденції та ініціативи в напрямку адаптації туристичної інфраструктури до потреб людей з інвалідністю, існують значні виклики, зокрема в частині доступності та інформаційного забезпечення.

Аналіз показав, що, попри прогрес у створенні безбар'єрного середовища, необхідно подальше залучення зусиль для забезпечення інклюзивності у всіх аспектах туристичного сервісу. Це стосується як фізичного доступу до туристичних локацій та розміщення, так і адаптації програм відпочинку, культурно-розважальних заходів та екскурсійних об'єктів.

Реалізація стратегії розвитку інклюзивного туризму в Закарпатті вимагає інтегрованого підходу з активною участю державних органів, місцевої влади, бізнесу та громадських організацій. Важливим аспектом є розробка та впровадження стандартів доступності, проведення навчань для персоналу туристичної галузі, покращення інформаційного забезпечення та маркетингу інклюзивних туристичних продуктів.

Можна зазначити, що, хоча Закарпаття має всі передумови для становлення провідного центру інклюзивного туризму в Україні, для досягнення цієї мети необхідна координована робота всіх зацікавлених сторін та втілення конкретних проєктів та ініціатив, спрямованих на створення інклюзивного туристичного середовища.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1 Розробка проєкту для підвищення доступності та інтеграції у сфері туризму в Закарпатській області

Мета проєкту: Створення інклюзивного туристичного середовища в Закарпатській області, що забезпечує рівні можливості доступу до туристичних ресурсів для всіх категорій населення, включаючи людей з обмеженими фізичними можливостями.

Запуск амбітного проєкту. Запуск амбітного проєкту, спрямованого на підвищення ефективності функціонування комплексів «Синяк» та «Шаян», є важливим кроком для розвитку інклюзивного туризму в Україні. Закарпатська область має величезний потенціал для залучення туристів завдяки своїм природним ресурсам, культурним багатствам та унікальному клімату. Однак для досягнення успіху в цій галузі необхідно впроваджувати стратегії, що забезпечать доступність і комфорт для всіх категорій населення, включаючи людей з обмеженими можливостями.

Одним з основних напрямків розвитку інклюзивного туризму є створення безбар'єрного середовища. Це включає адаптацію інфраструктури, таких як готелі, ресторани, та туристичні об'єкти, щоб вони відповідали потребам людей з інвалідністю. Важливо також розробити спеціальні туристичні маршрути та програми, які враховують фізичні можливості різних груп туристів. Окрім того, варто запровадити навчання персоналу туристичних об'єктів для роботи з клієнтами з особливими потребами.

Ще одним важливим аспектом є інформаційна доступність. Необхідно забезпечити наявність інформації про туристичні об'єкти та послуги у форматах, доступних для людей з порушеннями зору та слуху. Сайт комплексів «Синяк» та «Шаян» має бути адаптований для людей з різними видами інвалідності, включаючи інтерактивні карти та відео з сурдоперекладом. Це допоможе туристам краще планувати свій відпочинок і почуватися комфортно під час перебування [1, с.30].

Для стимулювання інклюзивного туризму необхідно активно співпрацювати з державними та громадськими організаціями. Спільні ініціативи можуть охоплювати фінансування для покращення інфраструктури, організацію соціальних акцій та освітніх програм, які підвищують обізнаність про потреби людей з інвалідністю. Закарпатська область може стати зразком успішної реалізації таких заходів, що сприятиме розвитку туризму в регіоні та підвищить його конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

Як вже зазначалось, Закарпатська область є однією з найкращих в сфері санаторно-курортного обслуговування. Туристично-рекреаційний потенціал цих територій базується на зручному географічному розташуванні та численних природних джерелах, які використовуються для лікування та профілактики захворювань. Область має значні природні ресурси та потенціал для вдосконалення курортних підприємств України, що сприятиме розвитку санаторно-курортного господарства в регіоні.

Однак, як і в будь-якій туристичній галузі, є нестабільність через політичні проблеми, військовий конфлікт з сусідньою країною, економічні кризи, пандемії та недостатність інвестицій. Санаторно-курортна діяльність Закарпаття потребує деяких покращень. Вирішення проблем, що заважають розвитку санаторіїв та підвищенню якості обслуговування, може забезпечити подальший прогрес. Деякі з таких проблем були визначені шляхом аналізу роботи курортних закладів [22]:

- нерозвинена інфраструктура деяких курортних закладів, особливо бальнеологічних;

- застаріле матеріально-технічне забезпечення деяких санаторіїв і нестача сучасного медичного обладнання;

- відсутність очисних споруд на рекреаційних об'єктах;

- низький рівень обслуговування на деяких курортах через недостатню кваліфікацію персоналу;

- обмежений асортимент рекреаційних послуг.

Таблиця 3.1.

Основні напрями забезпечення ефективного розвитку
курортнорекреаційних комплексів Закарпатської області

Напрямок	Опис	Дії та заходи
Розширення будівництва курортних закладів	Збільшення кількості курортних закладів для прийому більшої кількості туристів	- Будівництво нових курортних закладів, санаторіїв та ресторанів- Реконструкція та модернізація існуючих об'єктів- Залучення інвестицій для фінансування будівництва
Впровадження інноваційних технологій	Використання сучасних технологій для покращення якості обслуговування	- Встановлення сучасного медичного та оздоровчого обладнання- Використання ІТ- рішень для управління курортними закладами- Впровадження інноваційних методів лікування та оздоровлення
Раціональне використання природних ресурсів	Оптимізація використання природних ресурсів для	- Застосування екологічно чистих технологій- Контроль за споживанням води та

	підтримки екологічної стійкості	енергії- Збереження та відновлення природних ландшафтів
Розширення транспортних зв'язків	Покращення транспортної доступності для залучення іноземних туристів	- Розвиток дорожньої інфраструктури- Поліпшення залізничного та авіасполучення- Організація міжнародних транспортних маршрутів
Створення культурно-розважальної інфраструктури	Розвиток сервісних та культурно-розважальних послуг для туристів	- Відкриття нових культурних центрів, музеїв, театрів- Організація фестивалів, виставок та інших заходів- Створення зон для активного відпочинку та розваг
Напрямок	Опис	Дії та заходи

Джерело: розроблено автором

Аналізуючи вище перераховані проблеми у розвитку та спираючись на отримані дослідження в ході вивчення кваліфікаційної роботи, можна виділити такі напрями удосконалення інфраструктури Закарпатської області, що потребують залучення інвестицій:

Розширення будівництва курортних закладів, санаторних підприємств та закладів харчування на їх територіях для збільшення прийому туристів.

Впровадження інноваційних технологій для надання сучасного та якісного санаторного і лікувального обслуговування.

Раціональне використання природних ресурсів, необхідних для курортів.

Розширення транспортних зв'язків та мереж між країнами для залучення іноземних відвідувачів.

Створення різноманітних сервісних служб та інфраструктури культурно-розважального обслуговування рекреантів.

Крім того, враховуючи роль державних органів управління, необхідно звернути увагу на такі напрями:

Розвиток стратегічного планування. Важливо розробити довгострокову стратегію розвитку курортного господарства Закарпаття, визначивши основні цілі, пріоритети та заходи для ефективного розвитку. Це може включати оцінку потенціалу регіону, ідентифікацію конкурентних переваг та розробку маркетингових стратегій [2, с.164].

Посилення співпраці між зацікавленими сторонами. Співпраця між урядовими органами, місцевими органами самоврядування, туристичними організаціями, громадськими організаціями та приватним сектором є ключовою для ефективного управління курортним господарством. Важливо створити механізми співпраці, спільного прийняття рішень та виконання стратегій.

Підвищення якості туристичних послуг. Важливо забезпечити високу якість туристичних послуг у курортному господарстві Закарпаття. Це може включати підвищення професійної кваліфікації працівників галузі, створення стандартів обслуговування, контроль якості та сертифікацію туристичних послуг.

Залучення інвестицій. Для ефективного розвитку курортного господарства Закарпаття необхідно залучати інвестиції. Важливо створити сприятливі умови для інвесторів, включаючи податкові пільги, спрощення

процедур отримання дозволів та надання фінансової підтримки проектам, спрямованим на розвиток курортно-рекреаційних комплексів.

Розвиток інфраструктури. Важливим аспектом удосконалення управління курортним господарством Закарпаття є розвиток необхідної інфраструктури. Це може включати поліпшення дорожньої мережі, розширення готельної бази, створення сучасних спортивних та розважальних закладів, розвиток екологічно чистих транспортних засобів та забезпечення доступу до медичних закладів і інших необхідних сервісів.

Екологічна сталість. Розвиток курортного господарства повинен враховувати екологічні аспекти, що є вирішальним чинником. Важливо зберігати та раціонально використовувати природні ресурси, впроваджувати енергоефективні технології, підтримувати екологічно чистий туризм, сприяти збереженню біорізноманіття та розвитку екологічно чистих форм відпочинку.

Маркетинг та просування. Ефективне управління курортним господарством потребує розробки маркетингових стратегій та просування туристичного потенціалу Закарпаття як на національному, так і на міжнародному рівнях. Це включає створення привабливих туристичних пакетів, проведення рекламних кампаній, використання сучасних інформаційних технологій та соціальних мереж для популяризації регіону. Реабілітаційний та інклюзивний туризм повинен стати важливим напрямом розвитку туризму і рекреації в Закарпатській області, особливо з огляду на наслідки війни, яка завдала значних пошкоджень інфраструктурі та здоров'ю населення. Після перемоги виникне потреба в лікуванні та реабілітації багатьох людей з фізичними та психологічними травмами. Наявність базових закладів для санаторно-курортного лікування та цілющої природи Карпат створюють сприятливі умови для розвитку реабілітаційного та інклюзивного туризму, хоча це й вимагатиме значних інвестицій [1, с.31].

Таким чином, підтримка вдосконалення роботи курортів та санаторіїв Закарпаття сприятиме фінансовій спроможності санаторно-курортної діяльності, залученню інвестицій, підвищенню міжнародного іміджу України

як туристичного партнера та задоволенню потреб споживачів. Усі ці заходи сприятимуть створенню ефективної системи управління курортним господарством Закарпаття, що призведе до збільшення кількості туристів, покращення якості послуг та економічного розвитку регіону.

3.2 Стратегії управління для покращення інклюзивності туристичних послуг

Для підвищення ефективності функціонування комплексів "Синяк" та "Шаян" у Закарпатській області нами пропонуються такі шляхи:

Таблиця 3.2.

Ефективний розвиток курортно-рекреаційних комплексів «Синяк» та «Шаян»

Напрямок	Опис	Дії та заходи
Модернізація інфраструктури	Оновлення та вдосконалення існуючої інфраструктури для підвищення комфорту та привабливості	- Ремонт та реконструкція будівель- Встановлення сучасного обладнання- Поліпшення транспортних шляхів та паркувальних зон
Розвиток маркетингових стратегій	Впровадження ефективних маркетингових стратегій для залучення більшої кількості туристів	- Розробка рекламних кампаній- Використання соціальних мереж та онлайн-платформ- Проведення рекламних турів та участь у виставках

Розвиток реабілітаційних послуг	Розширення спектру реабілітаційних та оздоровчих послуг	- Відкриття нових реабілітаційних центрів- Впровадження сучасних методів лікування та відновлення- Співпраця з медичними закладами
Співпраця з місцевими органами влади та громадськими організаціями	Партнерство з органами влади та НГО для розвитку регіону	- Спільні проекти з розвитку інфраструктури- Залучення грантів та фінансування- Проведення спільних заходів та акцій
Розширення туристичної інфраструктури	Збільшення кількості та якості туристичних об'єктів і послуг	- Будівництво нових готелів, ресторанів, розважальних закладів- Створення нових туристичних маршрутів- Розширення спектру послуг для туристів
Залучення інвестицій	Залучення фінансових ресурсів для розвитку комплексів	- Пошук інвесторів та партнерів- Розробка інвестиційних проектів- Створення сприятливих умов для інвесторів
Підвищення якості обслуговування	Поліпшення рівня обслуговування для	- Навчання та підвищення

	задоволення потреб туристів	кваліфікації персоналу- Впровадження стандартів якості обслуговування- Регулярне оцінювання та покращення сервісу
--	-----------------------------	---

Джерело: розроблено автором на основі [2, с.164]

Модернізація інфраструктури. Проведення ремонтних робіт, оновлення та вдосконалення готельного і рекреаційного обладнання, покращення комунікаційних систем та інтернет-покриття, а також створення сучасних спортивних і розважальних закладів здатні значно підвищити ефективність розвитку курортно-рекреаційних комплексів "Синяк" та "Шаян". Модернізація інфраструктури, розвиток маркетингових стратегій, розширення реабілітаційних послуг, співпраця з місцевими органами влади та громадськими організаціями, збільшення туристичної інфраструктури, залучення інвестицій і підвищення якості обслуговування можуть значно підвищити конкурентоспроможність цих комплексів.

Розробка маркетингових стратегій. Реклама та просування комплексів "Синяк" і "Шаян" можуть бути значно посилені завдяки розробці ефективних маркетингових стратегій. Це включає створення привабливих туристичних пакетів, активне використання соціальних мереж, участь у виставках та ярмарках туризму, а також співпрацю з туристичними агентствами та онлайн-платформами.

Розвиток реабілітаційних послуг. З огляду на потребу у реабілітації та оздоровленні після фізичних і психологічних травм, комплекси можуть розширити свою пропозицію інклюзивного та реабілітаційного туризму. Це може включати створення спеціалізованих програм та послуг, залучення кваліфікованих медичних працівників і забезпечення доступності та безпеки для людей з обмеженими можливостями [3].

Співпраця з місцевими органами влади та громадськими організаціями. Важливо залучати підтримку і сприяння місцевих органів влади та громадських організацій для розвитку комплексів

Розширення туристичної інфраструктури. Для підвищення ефективності роботи комплексів "Синяк" і "Шаян" необхідно розвивати туристичну інфраструктуру навколо них. Це може включати будівництво додаткових готелів і котеджів, ресторанів і кафе, а також розвиток розважальних і спортивних зон. Розширення інфраструктури сприятиме збільшенню привабливості комплексів для туристів та підвищенню їхнього потенціалу.

Приваблення інвестицій. Для реалізації модернізації та розвитку комплексів "Синяк" та "Шаян" необхідно привернути значні інвестиції. Важливо залучити інвесторів, зацікавлених у розвитку туризму в даному регіоні. Це включає пошук інвестиційних партнерів, проведення презентацій та переговорів з потенційними інвесторами, а також створення сприятливих умов для їх залучення.

Покращення обслуговування. Якість обслуговування є важливим фактором у привабленні та утриманні туристів. Комплекси "Синяк" та "Шаян" повинні забезпечувати високий рівень сервісу, гостинність та комфорт для відвідувачів. Це включає підвищення кваліфікації персоналу, вдосконалення системи обслуговування, впровадження програм навчання та оцінки якості обслуговування. Найголовніше, необхідно звернути увагу на те, що успішність цих курортів безпосередньо залежить від рекреаційних ресурсів, які знаходяться на їхній території та приваблюють туристичний попит. Тому, необхідно ретельно стежити за станом лікувальних курортних джерел і зберігати їх природну унікальність. Збереження природних лікувальних ресурсів має бути ґрунтованим, перш за все, на охороні курортно-рекреаційних зон. Тому можна сказати, що перші заходи щодо підвищення ефективності санаторно-курортної діяльності мають починатися звідси. В Україні існують проблеми з вирішенням цього питання, оскільки на

територіях санаторних підприємств не встановлені межі охоронних зон усіх видів, і показники резервних територій для розвитку курортів майже не визначені навіть на найближчу перспективу. Проблема, що потребує вирішення, стосується конкретно діяльності санаторного комплексу "Синяк".

Це питання доступності лікувальних послуг і санаторного обслуговування загалом. Зрозуміло, що цінова політика курортів визначається рівнем їх професіоналізму та кваліфікацією працівників, але високі ціни виключають середній клас туристів, які могли б принести значні доходи для ВВП України. Тому для більшої ефективності потрібно зменшити вартість путівок та лікувальних процедур.

Для цього можна використовувати Фонд соціального страхування, Чорнобильський тощо. Одним із найважливіших шляхів підвищення ефективності є підвищення кваліфікації персоналу та можливості навчання для працівників з метою збільшення їхнього досвіду та професійності. Це сприятиме зростанню попиту та прибутків від лікувальних послуг.

Також важливо врахувати екологічний аспект санаторно-курортного комплексу України. Збереження лісових ресурсів та ландшафтів допоможе підвищити ефективність обслуговування. Наразі ми стикаємося з проблемою вирубки лісів, що загрожує якості роботи курортів [4].

Тому, збереження екології та раціональне використання природних ресурсів допоможе підвищити ефективність санаторного обслуговування. Також важливо оцінити користування лікувальними ресурсами України, щоб створити кадастр природних лікувальних ресурсів, що буде базовим матеріалом для розробки прогнозних оцінок їх перспективності.

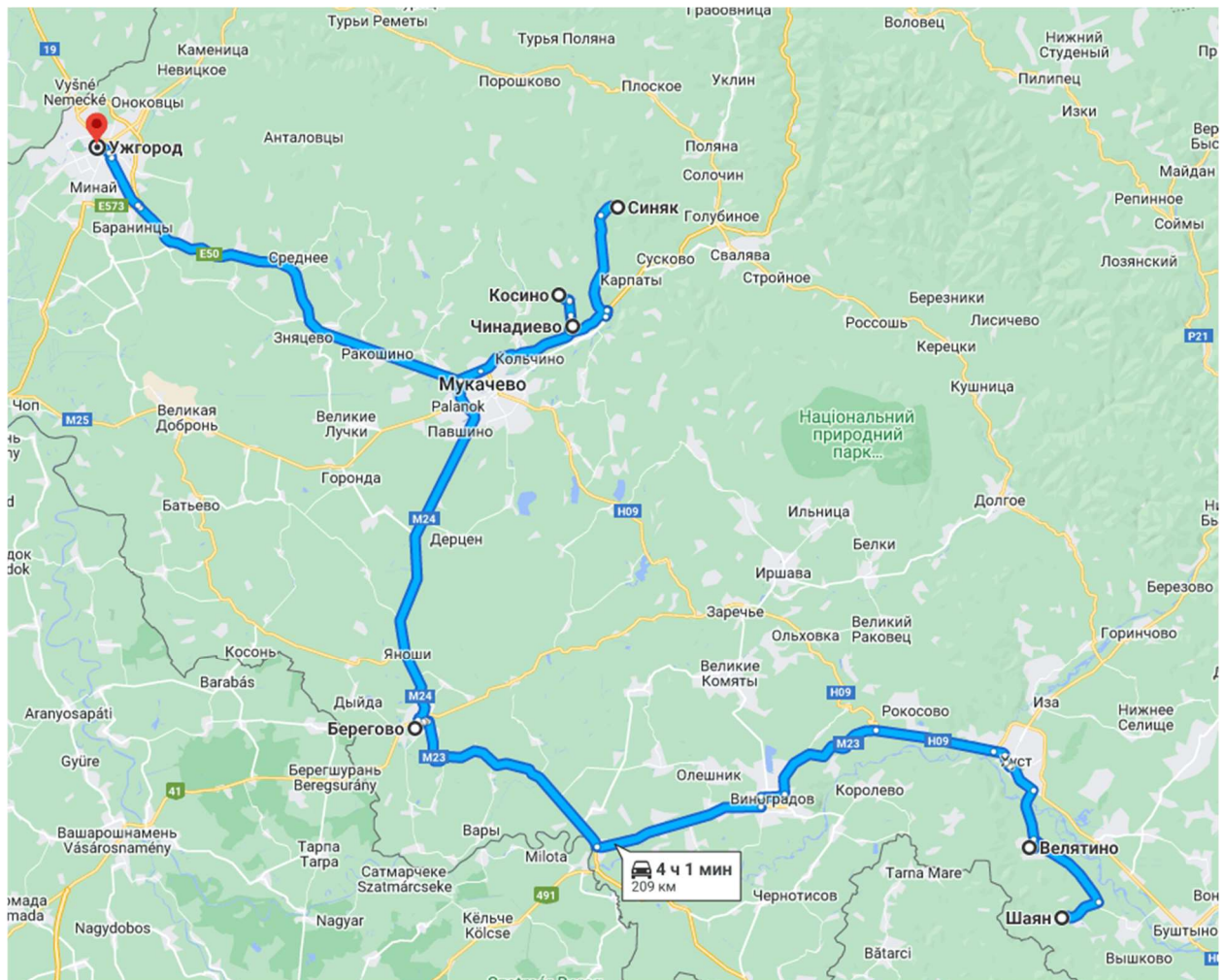
Точно так, курорти Закарпаття, зокрема "Синяк" та "Шаян", мають великий потенціал у санаторно-курортній сфері України. Вирішення нагальних проблем і реалізація всіх можливих аспектів ефективності їх діяльності може значно підняти їхню привабливість і доходність, сприяючи розвитку не лише самого регіону, а й усієї країни [3].

3.3 Розробка туристичного туру

Цей тур допоможе учасникам бойових дій адаптувати свій психологічний став, відновити емоційну й розумову стійкість, фізично відпочити, підняти свій бойовий дух та повернутися до нормального життя.

Тому ми розробили тур «Термальне Закарпаття». Наші головні фокус-групи в цій поїздки – військовослужбовці, які відновлюються після поранень, і військовослужбовці, які мають психологічні проблеми. Тур розрахований на весну або літо.

Весь маршрут становить 398 км. Карта маршруту представлена на рисунку.

Маршрут туру: Ужгород – Чинадієво - Косино - Синяк – Берегове – Велятино – Шаян – Чинадієво – Ужгород

Основні пересування по маршруту

Точки маршруту	Відстань	Час
День 1		
Ужгород- Чинадієво	50 км	1 год
День 2		
Чинадієво -Косино	3 км	10 хв
Косино - Чинадієво	3 км	10 хв
Чинадієво - Синяк	15 км.	25 хв
Синяк - Чинадієво	15 км	25 хв
День 3		
Чинадієво -Берегове	42 км	50 хв
Берегове- Чинадієво	42 км	50 хв
День 4		
Чинадієво -Велятино	78 км	1 год 25 хв
Велятино-Шаян	12 км	15 хв
Шаян- Чинадієво	88 км	1 год 30 хв
Чинадієво -Ужгород	50 км	1 год

Джерело: розроблено автором

Екскурсійний маршрут складається з чотирьохденного туру з подорожами по атракціям, ми зупинимося в кращих термальних курортах Закарпаття. Туром передбачено відвідування таких термальних вод, як: Косино, Синяк, Берегове, Велятино, та відомі курортні санаторії – «Карпати» та «Шаян»

Програма туру «Термальне Закарпаття»

<i>День 1</i>	
10:30	Виїзд з м. Ужгород
11:30	Прибуття в с. Мукачево
11:30-13:00	Поселення в санаторій «Карпати»
13:00-14:00	Обід
14:00-15:00	Вільний час.Відвідування басейнів, бюветів.
15:00-16:00	Відпочинок
16:00-18:00	Лікувальні ванни: хвойні, з морською сіллю, хлоридно-натрієві, з відварами трав.
18:30-19:30	Вечеря
20:30-21:30	Танцювальний клуб, кіно-концертний зал, бібліотека на вибір
22:00	Відбій
<i>День 2</i>	
8:00	Підйом, ЛФК
8:30-9:30	Сніданок
10:00	Прибуття в Косино (учасникам бойових дій вартість купання 300 грн.)
13:30	Поверення двсанаторій «Карпати»
14:00-15:00	Обід
15:00	Виїзд
15:30	Прибуття в Синяк
16:00-21:00	Лікувальні процедури та діагностичне обстеження(сауна, перлинні ванни, підводний душ-масаж, сірководневі мінеральні ванни)
21:30	Прибуття до санаторій «Карпати»
22:00	Вечеря
23:00	Відбій

<i>День 3</i>	
7:30	Підйом, ЛФК
8:00-9:00	Сніданок
11:00	Прибуття в Берегово (купання в басейні вартість 250 грн)
14:00	Повернення в санаторій «Карпати»
14:30-15:30	Обід
16:00-17:00	Вільний час
17:00-20:00	ЛФК, апарат Нуга Бест, масажі
20:00-21:00	Вечеря
21:00-22:00	Більярдний зал, тренажерний зал.
23:00	Відбій
<i>День 4</i>	
7:30	Підйом, ЛФК
8:00-9:00	Сніданок
11:30	Прибуття в Велятино(купання в термальних водах – 100 грн.)
14:00	обід в ресторані “Смачна кухня”
15:00	Виїзд
15:30	Переїзд в Шаян. Вільний час на відвідування мінеральних джерел.
19:00	Повернення до санаторію «Карпати»
19:30-20:30	Вечеря
21:00	Виселення із санаторію «Карпати»
21:30	Виїзд з м.Мукачево
22:15	Прибуття в Ужгород

Джерело: розроблено автором

Спеціалізація санаторію: хронічні захворювання систем внутрішнього кровопостачання, захворювання центральної нервової системи; опорно-рухового апарату.

Санаторій пропонує широкий спектр реабілітаційних послуг і процедур, які включені у вартість, наприклад:

- Лікувальні процедури та діагностичне обстеження
- Лікувальні ванни: хвойні, з морською сіллю, хлоридно-натрієві, з відварами трав, сірководневі мінеральні ванни.
- лікувальна гімнастика та механотерапія в залах ЛФК
- Масажі: ручний лікувальний масаж комірцевої зони, гідромасаж, вібромасаж, вакуумний масаж;
- Питне лікування мінеральною водою “Поляна Купель” в бюветі;
- Фітотерапія (відвари лікарських засобів)
- Лікувальне плавання в басейні
- Кріосауна
- Надання швидкої та невідкладної допомоги хворим в умовах санаторію.

У вартість включено:

- Трансфер
- Розміщення в санаторії
- 3-х разове харчування
- Загальна консультація в санаторії
- Лікувальні процедури та діагностичні обстеження
- Супровід організаторів

Додатково оплачується: Особисті витрати, обід в ресторані «Смачна кухня», додаткові процедури, які призначаються лікарями за додаткову оплату в санаторії, термальні води.

Загальна вартість туру «Закарпатська сила»

Стаття витрат	Сума витрат, грн
Умовно-змінні витрати	Ціна, грн
1. Витрати на паливо-мастильні матеріали	
Паливні витрати – 40 л. 40*54	2160
2. Витрати на відряджувальні обслуговуючого персоналу	
Відряджувальні (добові) (610*4)	2440
3. Умовно-постійні витрати	
3. Оренда автобуса Mercedes Sprinter 318cdi (20 грн/км)	7960
4. Заробітня плата водіїв	6000
5. Амортизація (398 км * 4 грн)	1592
6. Накладні витрати	500
4. Послуги розміщення (3 доби 18 осіб)	
Санаторій «Карпати» (1200*3*18)	64 800
5. Екскурсійне обслуговування	
“Термальні води “Косино” (300*18)	5400
Берегово, «Жайворонок» (250*18)	4500
Велятино, «Теплі Води» (100*18)	1800
6. Страхування	
Всього собівартість туру	102 210
Прибуток тур. оператора (*20 %)	20 442
Податок на прибуток (*18 %)	3680
ПДВ	24122
Всього вартість туру (18 осіб)	150 454

Всього вартість туру на 1 особу	8359
---------------------------------	-------------

Джерело: розроблено автором

Вартість путівки на 1 людину: 8359 грн.

Технологічна карта туру «Термальне Закарпаття» представлена у додатку Б.

Додаток Б

Технологічна карта туру

Назва туру	«Термальне Закарпаття»
Тип маршруту	Кільцевий
Маршрут	Ужгород – Мукачево – Косино – Синяк – Берегове – Велятино – Шаян – Мукачево – Ужгород
Протяжність маршруту	398 км
Вид туризму в основній програмі	Рекреаційно-оздоровчий, реабілітаційний
Вид туру за транспортом	Автобусний
Кількість осіб в туристичній групі	18
Тривалість туру	4 дні
Кількість людино-днів (ночівля у готелі, що входить у вартість)	3
Харчування: - сніданки - обіди - вечері	3 4 4
Страхова компанія	VUSO
Модель автобуса, кількість місць	Mercedes-Benz Sprinter 318cdi, кількість місць 18+1+2

Висновки до розділу 3

Отже, комплекси "Синяк" та "Шаян" відзначаються своєю великою популярністю серед відвідувачів на Закарпатті. Вони пропонують високоякісне обслуговування та мають значний потенціал для розвитку. Розширення можливостей розвитку цих комплексів має стратегічне значення для розвитку туризму та рекреації в регіоні. Вдосконалення інфраструктури та оновлення обладнання сприятиме створенню більш комфортних умов для відвідувачів та збільшить їх задоволення. Розвиток маркетингових стратегій сприятиме просуванню цих комплексів на ринку туризму, залученню більшої кількості гостей і підвищенню їхньої уваги до цих об'єктів.

Розвиток реабілітаційного та інклюзивного туризму відповідатиме потребам людей, які потребують відновлення, і створить нові можливості для комплексів. Залучення інвестицій сприятиме вдосконаленню якості послуг та реалізації необхідних проектів. Підвищення якості обслуговування стане ключовим фактором для привабливості комплексів для відвідувачів. Розвиток і удосконалення функціонування цих комплексів мають великий потенціал для привертання більшої кількості туристів, стимулювання економічного розвитку регіону і поліпшення якості життя місцевого населення.

Пріоритетним шляхом розвитку є спрямування зусиль на реабілітаційний та інклюзивний туризм, особливо у зв'язку з очікуваною потребою у лікуванні та реабілітації після війни серед тих, хто постраждав від фізичних та психологічних травм. Багата природа Карпат та наявність санаторіїв та курортів створюють сприятливі умови для розвитку цього напрямку. Проте, процес цього розвитку потребує значних інвестицій, тому важливо залучити інвесторів та створити для них сприятливі умови.

Крім того, взаємодія з місцевими владними органами та громадськими організаціями є ключовим аспектом успішного розвитку комплексів. Також важливими кроками є покращення інфраструктури, розширення туристичної бази, застосування ефективних маркетингових стратегій та підвищення якості

обслуговування. Це сприятиме залученню більшої кількості туристів, підвищенню їх задоволення та забезпечить стійкий розвиток об'єктів "Синяк" та "Шаян".

ВИСНОВКИ

Дослідження, присвячене розробці стратегії і напрямів розвитку інклюзивного туризму в Закарпатській області, розкриває значення інклюзивного туризму як засобу соціальної інтеграції та економічного розвитку. Робота охоплює комплексний підхід до вирішення завдань, пов'язаних з теоретичним обґрунтуванням концепції, аналізом сучасного стану та розробкою пропозицій щодо поліпшення існуючої ситуації.

Теоретичне обґрунтування концепції інклюзивного туризму демонструє його важливість для забезпечення рівноправного доступу до туристичних ресурсів всіх категорій населення, включаючи людей з обмеженими фізичними можливостями. Це сприяє соціальній інтеграції та відіграє значну роль у розвитку місцевої економіки, збільшуючи привабливість регіону для туристів.

Аналіз сучасного стану інклюзивного туризму в Закарпатті виявив низку бар'єрів, що ускладнюють доступність туристичних послуг для осіб з обмеженими можливостями. Серед них - недостатня розвиненість інфраструктури, обмежений доступ до інформації про інклюзивні туристичні продукти та послуги, а також відсутність належної нормативно-правової бази.

Пропозиції щодо поліпшення нормативно-правової бази включають розробку та впровадження спеціальних програм і заходів, націлених на адаптацію існуючої інфраструктури під потреби інклюзивного туризму, а також підвищення обізнаності серед туристичного бізнесу про важливість врахування потреб усіх категорій відвідувачів.

Розроблені стратегії і тактики для підвищення доступності туристичних послуг і інфраструктури передбачають інтеграцію універсального дизайну, розвиток інноваційних технологій для поліпшення інформаційної доступності та активізацію зусиль зі створення інклюзивних маршрутів і програм.

Розвиток інклюзивного туризму в Закарпатській області вимагає комплексного підходу, що поєднує законодавчі, інфраструктурні та освітні

ініціативи. Впровадження рекомендованих заходів не тільки покращить доступність туристичних послуг для осіб з обмеженими можливостями, але й стимулюватиме соціальну інтеграцію, сприятиме росту місцевої економіки та підвищенню конкурентоспроможності регіону на національному та міжнародному туристичному ринку. Реалізація стратегії розвитку інклюзивного туризму вимагає співпраці державних органів, туристичного бізнесу, громадських організацій та широкої громадськості для створення умов, які забезпечать рівний доступ до туристичних послуг для всіх категорій населення.

Ефективне вирішення проблем, виявлених під час дослідження стратегії та напрямків розвитку інклюзивного туризму, потребує злагодженої взаємодії між урядом, бізнесом, громадськими організаціями та освітніми установами. Насамперед, освітні ініціативи відіграють вирішальну роль у формуванні основ інклюзивного туризму, оскільки підвищення обізнаності та компетентності персоналу туристичної індустрії щодо потреб людей з обмеженими можливостями є критично важливим. Це включає не тільки надання знань про універсальний дизайн та доступність, але й формування відповідального ставлення до забезпечення якісного сервісу для всіх відвідувачів.

Залучення інвестицій в інфраструктурні проекти та інноваційні технології є ще одним критичним аспектом. Реалізація таких проектів вимагає значних фінансових ресурсів, а отже, активізація публічно-приватного партнерства та створення стимулюючих умов для інвесторів стають пріоритетом. Це дозволить не лише адаптувати існуючу інфраструктуру до потреб інклюзивного туризму, але й впровадити сучасні технологічні рішення для покращення доступності та інформаційної підтримки.

Важливо також не забувати про необхідність моніторингу та оцінки прогресу в розвитку інклюзивного туризму. Встановлення системи для вимірювання ефективності впроваджених заходів допоможе ідентифікувати слабкі місця та визначити напрямки для подальших зусиль.

Окрім того, важливу роль відіграє зміна суспільних установок щодо осіб з обмеженими можливостями. Соціальні кампанії та освітні програми, спрямовані на подолання стереотипів і стигматизації, є невід'ємною частиною створення інклюзивного середовища в туризмі.

Загалом, реалізація ефективної стратегії розвитку інклюзивного туризму вимагає комплексного підходу, де кожен елемент системи — від навчання персоналу до інфраструктурних інновацій — взаємопов'язаний та спрямований на створення доступного та привітного середовища для усіх відвідувачів.

Успішне втілення стратегії розвитку інклюзивного туризму в Закарпатській області може стати прикладом для інших регіонів України та зробити значний внесок у формування інклюзивного суспільства. Реалізація вказаних заходів сприятиме не лише підвищенню туристичної привабливості регіону, але й забезпеченню рівних прав і можливостей для усіх його відвідувачів, підкреслюючи важливість доступності та інклюзії у сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 03.03.2024)
2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 / Президент України. Офіційний вісник Президента України. 2015. № 2. С. 14. Ст. 154.
3. Закон України «Про туризм». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.02.2024)
4. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб інвалідністю в Україні» № 876-XII від 21.03.1991 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 19.03.2024)
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH3AN00A.html (дата звернення: 20.02.2024)
6. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. – розпорядження КМУ від 16 березня 2017 р. № 168-р: URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/> (дата звернення: 11.03.2024)
7. Головне управління статистики у Закарпатській області: URL: <http://uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/turism/index.html> (дата звернення: 11.03.2024)
8. АДАПТИВНИЙ ТУРИЗМ / Колотуха О. В. // Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика (словник-довідник). URL: <http://geohub.org.ua/node/474> (дата звернення: 18.02.2024)
9. Барна Н. В. Інклюзивно-реабілітаційний туризм / Н. В. Барна, А. В. Коротєєва. Київ, 2020. 125 с.
10. Бейдик О. О. Адаптивний туризм: передумови та перспективи розвитку, лідери Духу: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 402 с.

11. Богаченко О.П. Форми і способи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в приморських місцевостях. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2014. Вип. 1 (10). Т. 2. С. 144–149.
12. Бобух І. М. Стратегічні орієнтири економічного зростання України: інклюзивність як ключовий пріоритет / І. М. Бобух, С. М. Щегель // *Вісник НАН 90 України*. 2018. №7. С. 55-70.
13. Белоусова, Н. В. Теоретичні аспекти розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні / Н. В. Белоусова // *Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка. Географічні науки: збірник наукових праць* / Міністерство освіти і науки України, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка; Українське географічне товариство, Сумський відділ ; редкол.: Б. М. Нешатаєв (гол. ред.), А. О. Корнус та ін. Суми, 2018. Вип. 9. С. 205–212.
14. Богдан Н. М. Дослідження проблем розвитку інклюзивного туризму: туристська інфраструктура і доступність готельних послуг / Н. М. Богдан, А. С. Соколенко, О. А. Москаленко // *Приазовський економічний вісник*. 2018. №5. С. 280-287.
15. Влащенко Н. М. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури для потреб інклюзивного туризму / Н. М. Влащенко // *Бізнес Інформ*. 2018. № 9. С. 122-126.
16. Ведмідь Н. І. Класифікація санаторно-курортних і оздоровчих підприємств: монографія / за ред. Н. І. Ведмідь. К.: Кондор, 2012. № 238. 9–13 с.
17. Головка, О. Аналіз особливостей розвитку колективних засобів розміщення Закарпаття. Електронне наукове фахове видання. Сер. Економіка та суспільство. 2016. Вип. 3. 295-299 с.
18. Габчак Н. Слабкі та сильні сторони розвитку туристичної галузі Закарпатської області / Н. Габчак // *Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини*. 2016. Вип. 40. С. 67- 74.

19. Головне управління статистики у Закарпатській області. «Закарпаття – санаторії та туризм. Статистичний збірник». Ужгород: 2019 р.
20. Гулич О. І., Гринів Л. С., Герасимчук Н. М. Методика формування стратегій сталого соціально-економічного розвитку курортно-рекреаційних територій і курортних центрів. НАН України, ІРД - Львів. 2007. 52 с.
21. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: моногр. / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович. Луцьк, 2002. 248 с.
22. Гнаткович О. Д. Оцінка привабливості туристичних ресурсів Карпатського регіону / О. Д. Гнаткович, Н. В. Гриньох // Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 17. С. 136-138.0
23. Інклюзивний туризм для осіб з інвалідністю. Офіційний веб-портал Фонду соціального захисту людей з інвалідністю. URL: <https://www.ispf.gov.ua/news/inklyuzivniy-turizm-dlya-osib-z-invalidnistyu> (дата звернення: 03.03.2024).
24. Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі: колективна монографія / О. Главацька, Н. Горішна, Г. Слезанська та ін. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2022. 326 с.
25. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів / Л. Ю. Науменко, В. В. Лепський, С. В. Макаренко та ін. // *Вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»*. 2017. № 1. С. 134–138.
26. Інклюзивний туризм для осіб з інвалідністю. Офіційний вебпортал Фонду соціального захисту людей з інвалідністю. URL: <https://www.ispf.gov.ua/news/inklyuzivniy-turizm-dlya-osib-z-invalidnistyu> (дата звернення: 05.03.2024).
27. Інклюзивний вимір розвитку міст – центрів ділової активності України: тенденції та перспективи: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. Редактор М.І. Мельник. Львів, 2019. 55 с.

28. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: наукове обґрунтування та перші кроки втілення у життя. Лепський В., Науменко Л., Борисова І. та ін. *Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2016. № 4. С. 47–52.
29. Інновації, гостинність, туризм: наука, освіта, практика: зб. тез доп. III Всеукр. наук.-практ. конф. мол. учених, асп. і студ. з міжнародною участю (18 травня 2023 року, м. Львів). Львів: ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2023. 538 с.
30. Інклюзивний сільський розвиток в Україні: *монографія* / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». К., 2020. 257 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/330.pdf> (дата звернення: 05.03.2024).
31. Кацемір Я.В. Соціальноекономічні чинники розвитку внутрішнього туризму в Україні. Збірник праць Причорноморських економічних студій, Випуск 52-2, 2020. С. 7-11.
32. Кирилюк І. М. Інклюзивний туризм: особливості та перспективи розвитку. *Економіка України в умовах євроінтеграції: виклики та перспективи розвитку* : матер. I Всеукраїнської наук.-практ. конф., 19 квітня 2018 р., м. Умань, 2018. С. 223-225.
33. Коллегаєв М. Ю., Бабешко М. С. Світовий досвід і перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. 2020. №69. Т-2. 174-178 с. URL: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-2.34> (дата звернення: 12.03.2024).
34. Кравцов. С. С. Безбар'єрний туризм в Україні: шляхи вирішення проблем. 2019. 74-76. DOI: <https://doi.org/10.31617/k.knute.2019-04-12.28> (дата звернення: 15.03.2024).
35. Ключко Ю. Розвиток музеології в умовах соціально-культурних трансформацій музею. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2018. 19, 136-144 с. URL: <https://doi.org/10.31866/2410-1915.19.2018.141366> (дата звернення: 11.03.2024).

36. Кожина А. В. Теорія інклюзивного місцевого розвитку та її взаємозв'язок з теоріями територіального розвитку / А. В. Кожина // *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №22. С. 102-109.
37. Кожина А. В. Фактори інклюзивного інклюзивного місцевого розвитку: підходи до класифікації / А. В. Кожина // *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2018. №4. С. 21-30.
38. Лендел М. А. Вплив макроекономічної ситуації на розвиток туристичної галузі Закарпатської області / М. А. Лендел, В. С. Морохович // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2018. Вип. 1. С. 149-152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuес_2018_1_24 (дата звернення: 08.03.2024).
39. Макаренко С. В. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм – новий вид реабілітації інвалідів в Україні / Макаренко С.В. // *Матеріали I Міжнародного симпозіуму інклюзивного туризму*. 27–29 жовтня 2016 р.
40. Матвійчук Л. Ю. & Чепурда Л. М. Формування доступного середовища інклюзивного туризму. Економічний форум, 2020. 1, 74-80. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-2-9> (дата звернення: 16.03.2024).
41. Мінеральні води Закарпаття. Питне лікувальне використання: довідник. Ужгород, 1997. 174 с.
42. Манцуров І. Г. Інклюзивний розвиток як основа протидії глобальним викликам сьогодення / І. Г. Манцуров // *Економіка України*. 2018. №10. С. 71-87.
43. Науменко Л. Ю. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів / О. В. Семененко // *Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2015. №2. С. 23-26.
44. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Інтернет]. 2016 Жовт [цитовано 2018 Груд 28]. URL: <http://www.ukrstat.org.ua> (дата звернення: 01.04.2024)
45. Петрашик В., & Цигорка О. Приватні музеї Києва: генеза, історична еволюція, сучасний стан. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство»*, 2018.

- 39, 224–232. URL: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.39.2018.153696> (дата звернення: 21.03.2024).
46. Перфільєва М. В. Правове забезпечення розвитку інклюзивного туризму в Україні/ М. В. Перфільєва, І. О.Кирпич //Молодий вчений. 2017. Вип. 4(44). С. 418-420.
47. Прогнімак О. Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1 (51). С. 187–197.
48. Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2016-2020 роки. URL: <http://ips.ligazakon.net/document/view/za150220?an=1> (дата звернення: 22.03.2024).
49. Про затвердження Стратегії розвитку Мукачівської міської об'єднаної територіальної громади до 2027 року // Відомості Мукачівської міської ради. 2020. URL: <https://mukachevorada.gov.ua/upravlinnya-mistom/strategiya-2027/strategiya-rozvitkumukachivskoyi-otg-do-2027-roku> (дата звернення: 27.02.2024).
50. Проскура В. Ф. Актуальні проблеми розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону / В. Ф. Проскура, О. В. Максютова // *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія Економіка. 2018. Вип. 1 (9). С. 131-136.
51. Романенко Т. Проблеми розвитку інклюзивного туризму в Україні / Т. Романенко // *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: Матеріали I-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 27 – 28 квітня 2017 р. Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 61-63.*
52. Радіонова О. М. Сучасні арт-об'єкти та інклюзивний туризм: діалектика співвідношень / О. М. Радіонова // *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. – С. 690-694.
53. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021–2027 років. URL: http://dfr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm-/2020/01/rsr_2027.pdf (дата звернення: 25.03.2024).

54. Рахівський район: природа, населення, господарство: навч. - метод. посіб. із професійно орієнтованої практики / С. П. Запотоцький, Ю. С. Брайчевський, О. О. Галаган та ін.; за ред. Я. Б. Олійника. К.: ВПЦ "Київський університет", 2015. 254 с.
55. Степанов В. Ю. & Зайцева Н. М. Туризм як соціально-культурне явище в умовах суспільних трансформацій. Вісник Національного Університету Цивільного Захисту України Серія «Державне управління». 2021. 1(14), 22-30. URL <https://doi.org/10.52363/2414-5866-2021-1-4> (дата звернення: 27.03.2024).
56. Слатвінська Л. А. Перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.5.59> (дата звернення: 28.03.2024).
57. Сварник М., Грибальський Я. Посібник з активного відпочинку та туризму для неповносправних: Товариство “Зелений хрест”, Львів. URL: http://www.gcs.org.ua/publish/avt_ukr.pdf (дата звернення: 22.03.2024).
58. Сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація URL http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tur.htm (дата звернення: 30.03.2024).
59. Труніна І. М., Сосновська Ю. Р. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. Modern Economics. 2019. № 15. С. 191-195. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-27) (дата звернення: 20.03.2024).
60. Топалова О. І. Суспільно-географічні передумови та перспективи розвитку адаптивного туризму в Україні: дис... канд. геогр. наук; спец.: 11.00.02 – економічна та соціальна географія / Олеся Іллівна Топалова. К., 2016. 175 с.
61. Туристичне обслуговування осіб з інвалідністю: зб. інформ.-метод. матеріалів / Упр. культури і туризму Харків. обл. держ. адмін., Обл. комун. закл. «Харків. орг.-метод. центр туризму». Харків: [Б. в.], 2018. 26 с.
62. Туник О. М. Безбар’єрний туризм як соціально-економічне явище. Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи,

- ефективність «Форвард-2016», 2016. 246-247. URL <https://doi.org/10.5281/enodo.495712> (дата звернення: 23.03.2024).
63. Труніна І. М. & Сосновська Ю. Р. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. *Modern Economics*. 2019. 15, 191-195. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-27) (дата звернення: 02.04.2024).
64. Тищук І & Поліщук Л. Соціальний туризм в системі регіонального туристичного ринку. *Economy digitalization in a pandemic conditions: processes, strategies, technologies: International scientific conference*. 2021. С. 181-185. URL <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-028-5-40> (дата звернення: 03.04.2024).
65. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю - Інклюзивний туризм на Закарпатті. Головна. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю. URL: <https://www.ispf.gov.ua/news/inklyuzivniy-turizm-na-zakarpatti> (дата звернення: 02.04.2024).
66. Хрущ Ю. М., Іванова В. М., Медведський Р. С. Туризм для інвалідів: сучасні підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Географічні науки*. Вип. 6. 2017. С. 206-211.
67. Цимбалюк І. О. Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 340 с.
68. Чайка С. Європейські практики інклюзивного туризму: досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 43, с. 189–196
69. Яріко М. О. Філософія інклюзивного туризму / М. О. Яріко // *Культура України*. 2017. Випуск 58. С. 119-128.
70. Alieva A. Yu. Conceptual principles of sustainable development of the tourism and recreation sphere based on the principles of inclusive growth. *Bulletin of the National University of Water Management and Nature Conservation*. Ser.: Econ. science Rivne: NUVHP, 2020. Issue 2(90). P. 3–13

71. Accessibility and inclusive tourism development: current state and future agenda. MDPI. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/22/9722> (date of access: 29.03.2024).
72. Accessible tourism - corporate - tourism australia. Tourism Australia Corporate Website - Tourism Australia. URL: <https://www.tourism.australia.com/en/resources/industry-resources/building-your-tourism-business/accessible-tourism.html> (date of access: 22.02.2024).
73. Burns, N., Paterson, K., & Watson, N. An inclusive outdoors? Disabled people's experiences of countryside leisure services. *Leisure Studies*, 2009. 28(4), 403-417.
74. Be Accessible. Join Mov. 2020. URL: <https://www.belab.co.nz/why-accessibility> (date of access: 22.02.2024).
75. Bowtell J. Assessing the value and market attractiveness of the accessible tourism industry in Europe: a focus on major travel and leisure companies. *Journal of Tourism Futures*. 2015, 1(3), p. 203–222.
76. Brielle Gillovic and Alison McIntosh. Accessibility and Inclusive Tourism Development: Current State and Future Agenda. *Sustainability* 2020, 12(22), 9722; URL: <https://doi.org/10.3390/su12229722> (date of access: 22.02.2024).
77. Calheiros F. Inclusive tourism: a priority for Portugal". *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*. 2020. 12, 6, 715-717. URL: <https://doi.org/10.1108/HATT07-2020-0067> (date of access: 23.02.2024).
78. ENAT - European Network for Accessible Tourism" URL: <http://www.accessibletourism.org> (Last accessed: 23.08.2020)
79. Horishna, N., Polishchuk, V., Slozanska, H., & Hlavatska, O. Trends in the development of inclusive education in Ukraine. *Educational Dimension*, 2020. 55, 103-116.
80. Linderova, I. Accessible tourism services for disabled visitors in South Bohemia Region. In *Proceedings of the 4th Biannual CER Comparative European Research Conference 2015*. (pp. 33-37). London, United Kingdom: CER.

81. Lo Bianco, B. For a Responsible, Sustainable and Inclusive Tourism. *Tourism in the Mediterranean Sea*, Emerald Publishing Limited, Bingley. 2021. 185-197. URL: <https://doi.org/10.1108/978-1-80043-900-920211014> (date of access: 25.02.2024).
82. Manshina N. The main priorities and reasons for health resorts choice // *Proc. of the 2nd European Congress on Health Tourism April 1-3 2009. Hungary*. p. 76.
83. Patterson I. Developing a Meaningful Identity for People with Disabilities through Serious Leisure Activities *World Leisure Journal*. 2011, 20(2), p. 41-51.
84. Regina Scheyvens, Robin Biddulph. *Inclusive Tourism Development*. London. 2020. 148 pp. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003108245> (date of access: 21.03.2024).
85. Scheyvens, R & Biddulph, R. Inclusive tourism development. *Tourism Geographies*. 2017. 1-21 URL: <https://doi.org/10.1080/14616688.2017.1381985> (date of access: 27.02.2024).
86. Trunina I., Sosnovska J. The State of International Tourism for People with Disabilities in Ukraine. *Modern Economics*, 15. 2019, 191-195. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-27) (date of access: 01.03.2024).
87. UNWTO – URL: <http://www2.unwto.org/ru> (date of access: 03.04.2024).
88. UNWTO, Declaration on the facilitation of tourist travel (A/RES/578(XVIII) (Astana, Kazakhstan, 2009). / Декларация ЮНВТО о содействии в туристических поездках. URL:: <http://www2.unwto.org/sites/all/files/docpdf/ares578xviiideclarationfacilitation2009en.pdf> (date of access: 15.03.2024)
89. World Tourism Organization. A United Nations Specialized Agency URL: <http://www2.unwto.org/> (дата звернення: 04.03.2024).
90. Поп С.С. Природно-ресурсний потенціал Закарпаття. *Екологічний вісник*. 2008. № 5. 30-32 с.
91. Сочка К.А. Шляхи розвитку рекреаційного комплексу Закарпаття в умовах становлення ринкових відносин. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Медицина* . Ужгород, 1998. 162-165 с .

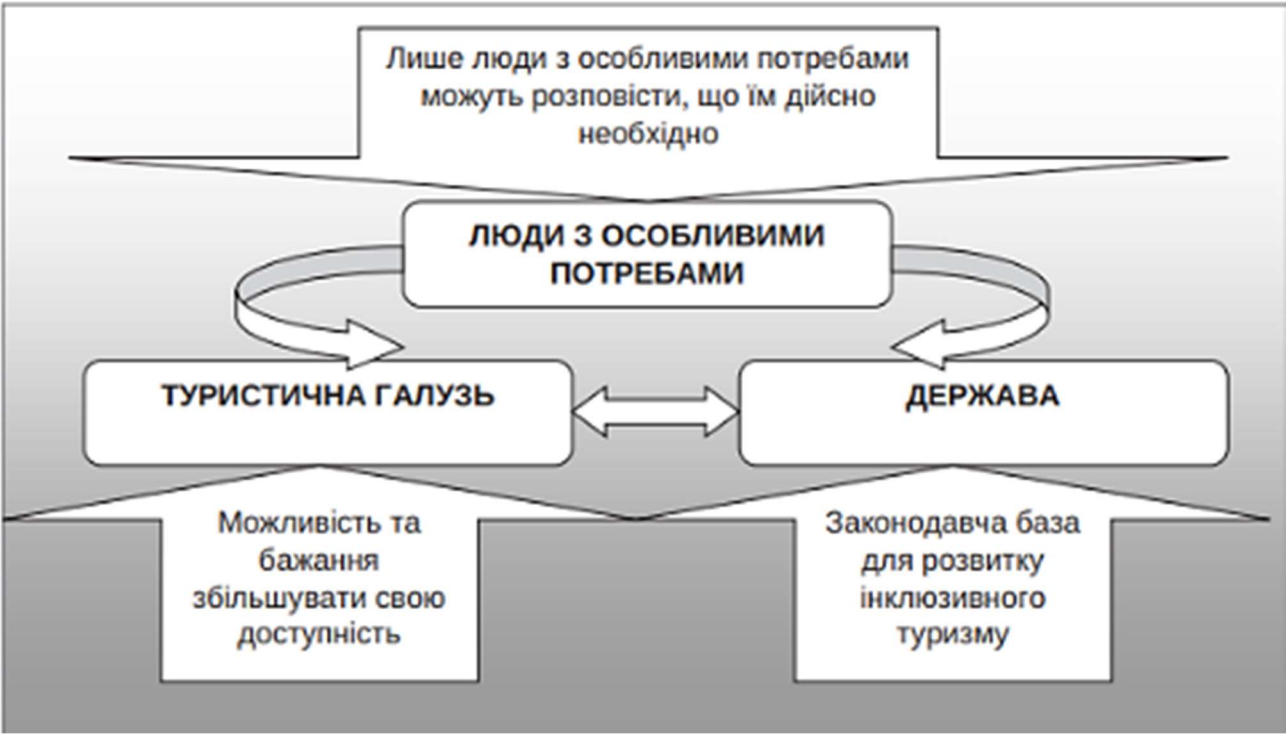
92.Санаторій «Синяк». URL: <http://syniak.com.ua/> (Дата звернення: 24.05.2024).

93.Санаторій «Шаян» с.Шаян. URL: <https://zahidkurort.com.ua/uk/sanatorij-shayan/> (Дата звернення: 23.05.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура взаємодії учасників ринку інклюзивного туризму

Додаток Б

Технологічна карта туру

Назва туру	«Термальне Закарпаття»
Тип маршруту	Кільцевий
Маршрут	Ужгород – Мукачево – Косино – Синяк – Берегове – Велятино – Шаян – Мукачево – Ужгород
Протяжність маршруту	398 км
Вид туризму в основній програмі	Рекреаційно-оздоровчий, реабілітаційний
Вид туру за транспортом	Автобусний
Кількість осіб в туристичній групі	18
Тривалість туру	4 дні
Кількість людино-діб (ночівля у	3

готелі, що входить у вартість)	
Харчування:	
- сніданки	3
- обіди	4
- вечері	4
Страхова компанія	VUSO
Модель автобуса, кількість місць	Mersedes-Benz Sprinter 318cdi, кількість місць 18+1+2